

Fra formidler til forhandler

*Pressens rolle i det demokratiske styringssystemet
- prinsipper og praksis*

Av Silje Therese Walaas Lindvig

Hovedfagsoppgave ved Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2005

Forord

Først og størst, takk til professor Hanne Marthe Narud for svært konstruktiv og grundig veiledning.

Medieanalytiker og statsviter Henrik Høidahl fortjener påskjønnelse for nyttige analyseresultater og interessante samtaler ved Observers kaffestasjoner.

Takk til professor Trond Nordby, for fleksible utlånsordninger fra eget bibliotek. Mens jeg saumfarte bokhyllene dine, tok jeg samtidig til meg alle gullkornene som glapp ut av deg.

Professor Bernt Hagtvet, takk for bøkene, og for at min mellomfagseksaminasjon ble en viktig milepæl i faglig selvtillit og ytterligere motivasjon til hovedfag.

Uten lunsjgjengen – i vid forstand – kunne hovedfagstiden ha utviklet seg til en sosialt bedrøvelig tidsbolk.

Takknemligheten til dere som er mine aller nærmeste er omfangsrik. Deres omtanke, entusiasme og ressurser - tilgjengelig for meg – gir meg følelsen av å være uforskammet privilegert.

Eget engasjement har vært selvopprettholdende og stabilt. Med betraktninger fra en faglig kjempe friskt i minnet, stilte jeg meg aldri tvilende til temaets relevans:

”Alt som skjer i den numerisk-demokratiske og korporative beslutningskanal, vil i sin tur bli påvirket av balansen mellom de forskjellige krefter i den tredje kanal – massemediene.”

Stein Rokkan 1966 (Til norsk ved Hagtvet 1987)

Innhold

FORORD	III
INNHold	IV
1. INTRODUKSJON	1
1.1 DEN NYE MEDIEORDENEN	1
1.2 PRESSENS ROLLE I DET DEMOKRATISKE STYRINGSSYSTEMET	3
1.3 PRINSIPPER OG PRAKSIS	4
2. HOVEDPRINSIPPER FOR MEDIENES ROLLE	8
2.1 PRESSENS ROLLE I DET DEMOKRATISKE STYRINGSSYSTEMET	9
2.1.1 <i>Grunnlovsbestemmelsen.....</i>	9
2.1.2 <i>Infrastrukturkravet</i>	10
2.1.3 <i>"Demokratiets grunnvoll"</i>	13
2.1.4 <i>En upresis forståelsesramme.....</i>	17
2.2 PRESSENS ETISKE RETNINGSLINJER	18
2.2.1 <i>Samfunnsrollen.....</i>	19
2.2.2 <i>Integritet og ansvar</i>	21
2.2.3 <i>Journalistisk atferd og forholdet til kildene</i>	23
2.2.4 <i>Publiseringsregler.....</i>	24
2.2.5 <i>Profesjonalisert på egne premisser.....</i>	26
2.3 EN HØYSPENT TRASÉ	27
2.3.1 <i>Avstandsmålinger mellom prinsipper og praksis</i>	27
2.3.2 <i>Demokratisk sidespor eller maktforskyvning?</i>	29

2.3.3	<i>En opptakt</i>	31
3.	JOURNALISTISK PRAKSIS	33
3.1	VILKÅR FOR JOURNALISTISK PRAKSIS	34
3.1.1	<i>Historiske milepæler</i>	34
3.1.2	<i>Trusler mot mediemangfold</i>	35
3.2	OVERSETTEROPPDRAGET	37
3.2.1	<i>Formidler – offentlighetens garantist?</i>	37
3.2.2	<i>Fortolker – offentlighetens generalist?</i>	45
3.2.3	<i>Oversetterproblemet</i>	51
3.2.4	<i>En utvidet tjenerrolle</i>	52
3.3	SAMFUNNSOPPDRAGET	53
3.3.1	<i>Styrket profesjonskamp og nye metodenormer</i>	54
3.3.2	<i>Kontroll og kritikk</i>	61
3.3.3	<i>Adgangsproblemet</i>	70
4.	AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	72
4.1	MEDIEPOLITIKKENS UTFORDRINGER	72
4.2	STYRINGSAMBISJONER OG STYRINGSMULIGHETER	73
4.2.1	<i>Fire rom for ansvarfraskrivelse</i>	74
4.3	KONTROLLPROBLEMET	79
	KILDELISTE	84
	APPENDIKS A	86
	APPENDIKS B	87

1. Introduksjon

1.1 Den nye medieordenen

Norsk politisk journalistikk endrer seg. Den siste maktutredningen fastslår at den politiske dagsordenen er selvstendiggjort og løsrevet fra politiske institusjoner (Østerud m. fl. 2003). Også politikerne er løsrevet fra sine organisasjoner, og deltar mer selvstendig i forhandlinger om politiske nyheter og den politiske dagsordenen (Heidar & Saglie 2002). Medienes frigjøring fra politiske institusjoner kan sees i lys av to parallelle prosesser: Massemediene er på én side blitt uavhengige av de politiske partiene. Samtidig er mediene profesjonalisert på egne premisser ved at journalistutdanningen har fått en egen profesjonsutdanning med normer som ikke er styrt av de politiske institusjonene. Martin Eide (2001) viser hvordan journalistikkens frigjøringsprosess er preget av avpartifisering, profesjonalisering og popularisering, og hvordan denne prosessen har vært ledsaget av en kommersialisering. Denne kommersialiseringen innebærer strenge avkastningskrav som kan vise seg å legge journalistmakten i nye lenker. I makt- og demokratiutredningen poengteres det at frikoplingen fra partiene og politiske institusjoner ikke betyr at massemediene er blitt uavhengige. Med private eiere er mediene blitt mer avhengige av økonomien og markedet (NOU 2003: 49). Internasjonalt og nasjonalt er tendensen at færre og større mediekonsern eier stadig flere medieprodukter. Schibsted ASA, Orkla og A-pressen er dominerende eiere i Norge, og samtlige selskap har nære bånd til nordiske og internasjonale mediebedrifter.

Selvstendigjøringen av den politiske dagsordenen kan oppfattes som en ny utvikling i det norske demokratiet, nettopp fordi det er snakk om en prosess som ikke er styrt av institusjoner eller lovgivning om informasjons- og ytringsfrihet, men utvikles i et samspill mellom mange aktører. Medienes økte betydning for den politiske kommunikasjonen kommer til uttrykk ved at de opptrer som selvstendige bidragsytere i det offentlige samtykke til politiske beslutninger (Eide 2001: 25; Skjeie

2002: 192). Selvstendigjøringsprosessen har fått sitt særpreg de siste tiårene, og er neppe fullt utviklet ennå. I flere forskningsmiljøer refereres det til en såkalt medialisering av politikken, forstått som politikkenes underkastelse for mediens logikk. Kent Asp har definert ”*medialisering av politikken*” som ”*prosessen der den politiske offentligheten påvirkes av, og gradvis tilpasser seg mediens krav til politikken*” (Asp & Esaiasson 1996). I makt- og demokratiutredningen refereres det til en ”*redigert offentlighet*” der mediene setter dagsorden, regisserer spillet og belønner eller straffer aktørene (NOU 2003: 50; Eide 2001: 22). For å oppnå innflytelse må politikere og andre aktører tilpasse seg journalistisk form og forsøke å utnytte mediens særtrekk. I en ”*medial offentlighet*” har mediene grepet om den politiske kommunikasjonen (Skjeie 2002: 191). Journalistisk logikk er blitt en allmenn offentlig uttrykksform. Makt- og demokratiutredningen konkluderer med at massemediene er blitt den sentrale arenaen for kampen om politisk makt (NOU 2003: 48).

Politisk journalistikk er tema for en het debatt, der et av gjennomgangstemaene er forsøk på *ansvarliggjøring* av den politiske journalistikken. Utgangspunktet for debatten er i bred forstand forsøk på avstandsmåling mellom prinsipper og praksis. Pressens normative forpliktelser i folkestyret springer ut av en demokratisk forestilling om synkronisering av statsviljen og folkeviljen. I disse forestillingene, med opprinnelse i teorier om diskursdemokrati, ligger ideene om at folkestyrets styrke avhenger av vitaliteten i den offentlige dialogen (Nord 2001: 60). Koplingen mellom massemediene og en åpen og opplyst samtale er åpenbar. Når politisk kommunikasjon vurderes opp i mot diskursdemokratiske idealer, har det sammenheng med at nettopp disse ideene har vært autoritativt grunnlag for ytringsfrihet og parlamentarisk praksis (Knapskog 2001). De samme ideene er dermed indirekte legitimitetskilde for normativ presseteori og mediepolitikk.

Bestrebelsene med ansvarliggjøring av pressen kan betraktes som et uttrykk for en vedvarende konflikt om hvilken posisjon journalistikken *bør* innta i forhold til politiske beslutningstakere og politiske institusjoner. For å gripe denne konflikten er

altså forståelsen av medienes rolle i det demokratiske styringssystemet fundamental. Med sikte på å etablere en slik innsikt er avhandlingens overordnede problemstilling todelt:

- 1. Hvilke hovedprinsipper ligger til grunn for forståelsen av pressens rolle i det demokratiske styringssystemet?*
- 2. Hvordan står medienes faktiske rolleutvikling i forhold til denne forståelsen?*

Forståelsen av journalistikkens mandat har vokst frem i samspill mellom normer, rettspraksis og pressens egne etiske retningslinjer og rolletolkninger. Tradisjonelt har pressen hatt *formidling og kritikk* som viktigste verktøy for å ivareta sine klassiske offentlighetsoppgaver. I det demokratiske styringssystemet kan medienes forpliktelser skisseres i forhold til henholdsvis den demokratiske styringskjeden og maktfordelingen.

1.2 Pressens rolle i det demokratiske styringssystemet

I forhold til **den demokratiske styringskjeden** er medienes rolle å informere allmennheten og slik bidra til å etablere og vedlikeholde en felles offentlighet og legge til rette for en velfungerende politisk dialog. Robert A. Dahl har i sine innflytelsesrike arbeider om demokratiets vilkår fremhevet betydningen av allsidig informasjon som grunnleggende for at borgerne skal kunne fatte opplyste beslutninger og veloverveide valg (Dahl 1989). Pressens forpliktelser til å betjene formål som åpen informasjonstilgang og fri meningsutveksling springer ut av idealer om synkronisering av statsviljen og folkeviljen. Pressens forpliktelser i forhold til å bygge en felles offentlighet blir gjerne referert til som oversetteroppdraget (Skjeie 2002: 192). Gjennom oversetteroppdraget får journalisten dobbel status; på den ene siden som formidler og offentlighetens garantist, og på den andre siden som fortolker og offentlighetens generalist.

Pressens rolle i **maktfordelingen** er ofte assosiert med en vokter- eller kritikeroppgave i forhold til den lovgivende, utøvende og dømmende makt, som en slags ”fjerde statsmakt” eller ”vakhund”. I rollen ligger forpliktelsene til å granske øvrigheten og utøve nødvendig samfunns- og maktkritikk. Det er dette ansvaret som blir omtalt som pressens samfunnsoppdrag (Skjeie 2002: 192). Samfunnsoppdraget er uavhengig men ikke nøytralt, i hovedsak er det kritisk. Det er gjennom samfunnsoppdraget pressens generelle krav om åpenhet og innsyn legitimeres; gjennom kontroll og kritikk skal journalisten kritisk overvåke myndighetene på borgernes vegne.

1.3 Prinsipper og praksis

Siden den første maktutredningens rapport om massemedier fra begynnelsen av 1980-tallet konstaterte at Norge tradisjonelt har vært kjennetegnet av en av de mest partiløse pressene i den frie verden, men at lojaliteten var i ferd med å reduseres (NOU 1982: 227-228), er mediesamfunnet radikalt endret (Skjeie 2001: 164; Simensen 1999: 29). Medieordenens nye rammer for politisk kommunikasjon og debatt innebærer dramatiske endringer i vilkårene for den demokratiske offentligheten. Hege Skjeie (2002) har vist hvordan massemediene i dag både utgjør en sentral offentlighetsstruktur og samtidig er dens sentrale aktører (Skjeie 2002: 191).

Debatten om journalistikk generelt og politisk journalistikk spesielt er ikke bare het, men har de siste årene økt i omfang (Eide 2001; Østerud m. fl. 2003). I debatten svartmales ofte utviklingen. Studier av politisk kommunikasjon og journalistikk konkluderer jevnlig med diagnoser om journalistikkens forfall (Knapskog 2001: 112). Det fremheves at sentrale aktører i det konstitusjonelle folkestyret, Stortinget og i noen grad partiene, ikke lenger kommer til orde på egne premisser (NOU 2003: 48; Eide 2001: 46-47). Endringene i den politiske journalistikken kan forstås i lys av generelle tendenser i samfunnet, der teknologiutvikling og internasjonalisering i økende grad påvirker politisk kultur og medienes vilkår. Forandringene kan også sees

i lys av nasjonsspesifikke historiske modeller for politisk kommunikasjon. Blant annet er politisk kommunikasjon i det moderne norske samfunnet blitt beskrevet i lys av skillet mellom minst to kretsløp eller kanaler for påvirkning, henholdsvis den numerisk-demokratiske og den korporative kanalen (Rokkan & Hagtvet 1987; Østbye 1997: 215; Waldahl 1999: 123). Når endringsprosessene i den politiske journalistikken beskrives med negativt fortegn, skjer det altså ofte i sammenheng med demokratiske idealforestillinger (Knapskog 2001; Esaiasson & Håkansson 2002). Det er viktig å vise varsomhet i arbeidet med demokratiteorier som er støpt i fortidens former, særlig fordi nåtidens virkelighet ofte blir vindskjev i forhold til slike modeller. Formålet med denne avhandlingen er imidlertid *ikke* å redegjøre for den journalistiske praksis' fall fra ideelle høyder. Ambisjonen i dette prosjektet er tvert i mot å gi en styrket og oppdatert forståelse av prinsipper og praksis for pressens rolle i folkestyret, og dermed gi grunnlag for en konstruktiv debatt om vilkårene for den demokratiske offentligheten.

Mer konkret er formålet med avhandlingens **første del** å avklare hvilke prinsipper som ligger til grunn for mediernes rolle i det demokratiske styringssystemet (kapittel 2). Med utgangspunkt i formuleringer i offentlige prinsippdokumenter og pressens egne etiske retningslinjer er hensikten å belyse hvilken rolle pressen er tiltenkt, og hvordan denne forståelsen har utviklet seg i retning av det som blir oppfattet som henholdsvis et oversetteroppdrag og et samfunnsoppdrag. Dokumentanalysen er basert på følgende tekstmateriale: Grunnloven, ytringsfrihetskommisjonens offentlige utredning: ”Ytringsfrihet bør finde Sted. Forslag til ny Grunnlov § 100” (NOU 1999: 27), stortingsmeldingen ”Om ytringsfriheten og endring av Grunnloven § 100” (St. meld. nr. 26: 2003-04), sluttrapporten fra den første maktutredningen (NOU 1982: 3) og pressens egne normer for pressestikk, nedfelt i Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten¹.

¹ Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten er vedlagt i appendiks B.

I avhandlingens **andre del** rettes søkelyset mot journalistisk praksis (kapittel 3). Oppdatert innsikt om mediens faktiske rolleutvikling settes i sammenheng med oppfatningene om et oversetteroppdrag. En fremstilling av den politiske nyhetens produktutvikling er utgangspunktet for å vurdere journalistens rolle som informasjonsformidler. En enkel innholdsanalyse av ledere og kommentarer i Aftenposten og Dagbladet legges til grunn for å illustrere noen poenger i forhold til journalisters praksis som fortolkere. Diskusjonen understøttes med nyere forskningsresultater.

Deretter analyseres journalistisk praksis i forhold til oppfatningen om et samfunnsoppdrag. Etter en tematisering av den pågående profesjonskampen – og endingene i metodenormer – drøftes journalistisk praksis i forhold til granskning og kritikk. For å belyse praksis er det empiriske grunnlaget i hovedsak basert på utgivelser om medier, makt og demokrati fra den siste makt- og demokratiutredningen, men også andre relevante studier om moderne medieutvikling. I tillegg til den enkle innholdsanalysen av ledere og kommentarer i Aftenposten og Dagbladet, anvendes også mer generell empiri om norske mediers innhold (Observer 2004; Mandag Morgen 2004), samt aktuelle innspill i mediedebatten (artikler fra aviser og tidsskrifter).

En styrket forståelse av mediens rolle i det demokratiske styringssystemet og vilkårene for den demokratiske offentligheten kan gi ny innsikt til en av de sentrale konfliktene i offentlig mediedebatt, nemlig forsøkene med ansvarliggjøring av journalistikken. **Avslutningsvis** (kapittel 4) syntetiseres den nye innsikten om prinsipper og praksis i en diskusjon av følgende spørsmål:

Hvilke mediepolitiske utfordringer knytter seg til bestrebelsene med å ansvarliggjøre journalistikken?

Arbeidet med dokumentanalyse og allerede foreliggende forskningsresultater krever visse forsiktighetsregler. I utvalget av tekster og dokumenter har en viktig prioritering vært å finne materiale som best mulig belyser problemstillingene, og det er lagt vekt

på kontinuerlig og kritisk vurdering av kildenes brukbarhet. Bruk av flere kilder (kildetrianglering) kan gi fruktbar innsikt til problemstillingen, og sikre en viss grad av validitet i undersøkelsesopplegget (Yin 1994: 91-93). I tillegg bør en hver tolkningsvirksomhet av tidligere arbeider gjøres med fortrolighet og nøyaktighet. Dette angår *reliabiliteten* i en undersøkelse (Mordal 1989: 62). Ord og ordsammenheng må forstås fra en mest mulig helhetlig kontekst (Dahl 1997: 66). For å sikre en viss grad av reliabilitet er det i denne studien tatt hensyn til åpenhet og presisjon i bruk av prinsippformuleringene i offentlige dokumenter og de foreliggende forskningsresultatene.

Innholdsanalysen har ledere og redaksjonelle kommentarer i Aftenposten og Dagbladet (valgdagen i 1981, 1993 og 2001) som grunnlagsdokumenter. Begrunnelser for utvalg er redegjort for i kapittel 3.2.2, mens kategorier og klassifikasjonsprosedyrer foreligger i appendiks A. Ledere og kommentarer er subjektive uttrykk, og tilnærmingen til tekstenes latente meningsinnhold er basert på en kvalitativ tilnærming.

Begrepene *medier*, *massemedier* og *presse* anvendes som likeverdige samlebetegnelser på alle typer medier med journalistisk innhold, det vil si trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner² når ikke annet er sagt. Mellom *journalister* og *redaktører* kan det oppstå interessekonflikter, men prinsipielt er de utøvere av det samme faget, og de representerer pressen som institusjon³. *Journalist* brukes som fellesbetegnelse når ikke annet er presisert.

² I sine etiske retningslinjer definerer Norsk Presseforbund pressen som trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner (Vær varsom 2001).

³ Definisjonen er lånt fra Odd Raaum (2001) i *Se opp for etterlikninger. Journalistikk som merkevare*.

2. Hovedprinsipper for medienes rolle

I dette kapitlet skal som nevnt følgende problemstilling belyses:

1. Hvilke hovedprinsipper ligger til grunn for forståelsen av pressens rolle i det demokratiske styringssystemet?

Viktige grunnlagsdokumenter er først og fremst Grunnloven og ytringsfrihetskommisjonens offentlige utredning: ”Ytringsfrihet bør finde sted. Forslag til ny Grunnlov § 100” (NOU 1999: 27), men også stortingsmeldingen ”Om ytringsfriheten og endring av Grunnloven § 100” (St.meld. Nr. 26. 2003-04) og sluttrapporten fra den første maktutredningen (NOU 1982: 3). Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten legges til grunn for å belyse pressens egne prinsippformuleringer og etiske normer.

Idealet om en demokratisk offentlighet er basert på ideer om en nasjonal dialog som gir grunnlag for åpen og fri debatt. Dialogen representerer et mangfold av meningsbrytninger, der alle handlingsalternativer stilles opp mot hverandre, slik at beslutninger med gyldighet for samfunnet aldri mister kontakten med samfunnets generelle mening. Pressens klassiske oppgaver er først og fremst knyttet til en rolle i offentligheten, i forhold til et ytringsfrihetsideal. Dermed er en plausibel vinkling å belyse prinsipper for medienes offentlighetsrolle med formuleringer om ytringsfrihet som avsats.

I 2.1 rettes søkelyset mot prinsipper for pressens rolle i det demokratiske styringssystemet slik de kommer til uttrykk gjennom normer og konvensjoner i Grunnloven og ytringsfrihetskommisjonens forslag til ny § 100. I 2.2 drøftes hovedprinsippene som er nedfelt i pressens egne retningslinjer. Medienes prinsipielle legitimitetsgrunnlag springer ut av et komplisert samspill av normer, rettspraksis, og yrkesetikk. I 2.3 tematiseres noen spenningsfelter som følger i kjølvannet av dette kompliserte samspillet.

2.1 Pressens rolle i det demokratiske styringssystemet

For å kartlegge den prinsipielle forståelsen av pressens rolle i demokratiet rettes blikket først mot de konstitusjonelle aspektene og det normative grunnlaget som er gitt gjennom Grunnloven. Deretter utdypes de konstitusjonelle aspektene i en videre kontekst, slik de kommer til uttrykk gjennom ytringsfrihetskommisjonens rettslige argumentasjon for endring av Grunnloven § 100 (NOU 1999: 27). Endelig spesifiseres de demokratiteoretiske aspektene ved mediernes rolle, med utgangspunkt i de demokratiteoretiske konvensjonene som gjenspeiles i ytringsfrihetskommisjonens argumenter.

2.1.1 Grunnlovsbestemmelsen

Grunnloven § 100 om ytringsfriheten, slik den stod inntil 2004,⁴ referer ikke eksplisitt til mediernes rolle. I forhold til idealet om en velfungerende, demokratisk offentlighet kan imidlertid siste punktum i paragrafen karakteriseres som en prinsipperklæring om ytringsfriheten generelt:

Trykkefrihed bør finde Sted⁵. (...) Frimodige Ytringer, om Statsstyrelsen og hvilkesomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte. (Grl. § 100; Andenæs 1997: 322)

I sin opprinnelige form refererer Grunnloven § 100 heller ikke eksplisitt til normen om offentlighet. Distinksjonen mellom offentlig og privat er imidlertid grunnleggende for både Grunnloven og fortolkningen av den. I vid forstand er Grunnlovens formål knyttet til å presisere grensen mellom det offentlige og det private ved å stille opp gjeldende regler for den måten de to sfærene griper inn i hverandre på. De fleste av Grunnlovens paragrafer har imidlertid relevans for normen

⁴ 30. september 2004 vedtok et enstemmig Storting å nytt innhold til Grunnloven § 100 (Berg 2004).

⁵ Språkreglene for Grunnloven innebærer at "trykkefrihed" i praksis referer til "ytringsfrihet". Etter lovendringen av § 100 er første ledd formulert som følger: "Ytringsfrihed bør finde Sted". Ordet "bør" skal leses som "skal" på moderne norsk (NOU 1999: 27).

om offentlighet, nettopp fordi de gjennom distinksjonen mellom offentlig og privat fastsetter den sentrale forutsetningen for offentligheten som ideal. I en mer snever betraktning er Grunnloven kjennetegnet av relativt få direkte referanser til normen om offentlighet. Grunnloven § 84 som krever at Stortingets møter er åpne og at stortingsforhandlinger trykkes er et eksempel.

Noe forenklet refererer Grunnloven i hovedsak altså til to forhold som angår offentligheten som norm; i forhold til fortolkningen av de private frihetene, hvor ytringsfriheten er den vesentligste her, og ved å angi regler for offentlighetens myndighetsutøvelse, i forhold til åpenhet og innsyn. Disse to betydningene av offentlighet minner om konturene av henholdsvis en borger- og en politikerrolle. For å finne normen om offentlighet i en mer utfoldet versjon må fokus utvides til å inkludere konstitusjonelle aspekter ved ytringsfriheten i en mer utstrakt forstand, nemlig juridisk argumentasjon og rettspraksis.

2.1.2 Infrastrukturkravet

De konstitusjonelle uklarhetene rundt pressens rolle har ført til allmenn debatt. Til tross for flere rapporter og offentlige utredninger på 1990-tallet, ble ingen store endringer for regulering av mediene vedtatt⁶. Oppnevningen av ytringsfrihetskommisjonen i 1996 ble begrunnet med uklarhetene i den opprinnelige paragrafen og i praksisen som utviklet seg. En hovedbegrunnelse var at ytringsfrihetens rettslige status kun var gitt gjennom sedvane og praksis. Ytringsfrihetskommisjonens mandat var dermed knyttet til å klargjøre ytringsfrihetens grenser med sikte på en mer entydig praksis, blant annet ved å gi

⁶ Blant annet: St. meld. nr. 32 (1992-93) Media i tida; NOU 1995: 3 Mangfold i media; NOU 1995: 10 Reformen innen injurielovgivning; NOU 1996: 12 Medieombud; St. meld. nr. 32 (1997-98) Om offentlighetsprinsippet i forvaltningen; NOU 1995: 3 Mangfold i media; Kulturdepartementet 1993: "Nye trusler mot ytringsfriheten i Norden – diagnose og forslag" Eivind Smith (1996) "Ytringsfrihet – grunnlovsvernet i perspektiv" i Lov og Rett (NOU 1999: 27).

ytringsfriheten et reelt grunnlovsvern, og gjennom en eventuell grunnlovsfesting av offentlighetsprinsippet (NOU 1999: 19).

Det kompromissforslaget for endring av Grunnloven § 100 som Stortinget i 2004 enstemmig ga sin støtte til, var formulert nært opp til ytringsfrihetskommisjonens forslag allerede i 1999 (Berg 2004: 13). I forhold til pressens rolle i folkestyret er særlig femte ledd, det såkalte infrastrukturkravet, relevant. Infrastrukturkravet lovfester statens ansvar for å sikre borgernes faktiske vilkår for ytringsfrihet:

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale.

Infrastrukturkravet hviler på en erkjennelse av at jo bedre det offentlige roms institusjoner er bygget ut, desto bedre kan ytringsfriheten fremme sannhet, demokrati og fri meningsdannelse. Gjennom endringen av § 100, og særlig gjennom infrastrukturkravet, får forestillingen om en opplyst, offentlig samtale som et demokratisk ideal dermed et klarere uttrykk.

Etter lovendringen rommer § 100 muligheter for myndighetene til å utlede positive statlige forpliktelser for å sikre et tilstrekkelig vern av ytringsfriheten. Forslaget retter seg først og fremst mot de institusjonelle forutsetningene for de faktiske ytringsmulighetene:

Infrastrukturkravet innebærer en forpliktelse til å legge til rette for kanaler og institusjoner og for en åpen og opplyst offentlig samtale, kort sagt et overordnet statlig ansvar for oppbyggingen av et offentlig rom. (NOU 1999: 35-36)

Infrastrukturkravet skiller seg dermed fra de øvrige bestemmelsene i lovendringen ved at det i hovedsak *ikke* innebærer juridiske rettigheter og plikter.

Kommisjonens syn på infrastrukturkravets rettslige betydning fortjener en utdypning: For det første: Siden kravet åpner for tiltak grunnlovsbestemmelsene ikke tidligere har gitt grunnlag for, trengs en presisering av hva slags tiltak det siktes til. Ytringsfrihetskommisjonen vektlegger at tiltakene bør være positive virkemidler for å styrke ytringsfrihetens vitale prosesser:

Bedre enn å forby verbale angrep på posisjoner, handlinger og holdninger er det derfor å legge forholdene til rette for at de angrepede kan komme til orde – og nå fram til samme allmennhet - med sine versjoner av virkeligheten. (NOU 1999: 249)

Om et statlig inngrep lar seg forsvare eller ikke, må altså avgjøres i forhold til om inngrepet er nøytralt eller ikke. Reguleringene kan ikke forsvares dersom de favoriserer bestemte synspunkter.

For det andre: Infrastrukturkravets rettslige betydning kan presiseres i forhold til hva slags forpliktelser bestemmelsen pålegger statlige myndigheter. Kommisjonen understreker at statens ansvar som aktiv tilrettelegger for en åpen og opplyst offentlig samtale i første rekke innebærer demokratiske og politiske forpliktelser:

Begrepe krav og plikt kan i denne sammenhengen ikke forstås som rent juridisk begrep. Det er mer snakk om demokratiske og politiske forpliktelser. Og uten en utdypende lovgivning som konkretiserer statens forpliktelser vil 6. ledd (red.: infrastrukturkravet) bare unntaksvis kunne brukes som selvstendig hjemmel for et krav om faktisk ytringsmulighet. (NOU 1999: 249-250)

Det kan synes som om hovedintensjonen med å gi infrastrukturkravet et grunnlovsmessig fundament var knyttet til å synliggjøre og markere statens ansvar og løfte frem vedlikehold av det offentlige rommet som et viktig politisk ansvar. Uten supplerende lovgivning som konkretiserer statens forpliktelser, gir altså infrastrukturkravet ikke fullverdig hjemmel for rettslig inngripen fra statlige myndigheter i tilfeller der ytringsfriheten ikke har fullverdige levekår.

Infrastrukturkravet referer dermed til betydningen av en velfungerende offentlighet, uten omtale av pressens rolle som oversetter mellom de ulike institusjonaliserte politiske arenaene. Lovbestemmelsene gir bare implisitt legitimitetsgrunnlag for pressen i en samfunnskonstituerende rolle som offentlighetens tjener. Verken det som oppfattes som pressens oversetteroppdrag i forhold til det demokratiske styringssystemet, eller samfunnsoppdraget i maktfordelingen er omtalt i Grunnloven § 100. Tross vage og tvetydige formuleringer, har ideer om synkronisering av statsviljen og folkeviljen gjennom en åpen, offentlig dialog lagt implisitte føringer for den rollen pressen er tiltenkt i styringssystemet, og gitt grunnlag for øvrig lovgivning.

Grunnlovens ytringsfrihetsparagraf gir imidlertid – til tross for nytt innhold – grunnlag for å opprettholde mediernes rolle i en ”*aaben og oplyst offentlig Samtale*” kun som en fortolkning av selve rettskilden.

I forsøket på å spore mer eksplisitte og presise uttrykk for forestillinger om pressens oversetter- og samfunnsoppdrag utvides fokus ytterligere, til kommisjonens demokratiteoretiske argumentasjon for infrastrukturkravet.

2.1.3 ”Demokratiets grunnvoll”

I arbeidet med fornyelse av Grunnloven § 100 vektla ytringsfrihetskommisjonen at en opplyst, aktiv og kritisk offentlighet er ”*demokratiets grunnvoll*” (NOU 1999: 10). Ytringsfriheten begrunnes med henholdsvis et sannhets-, demokrati- og autonomiprinsipp. De tre prinsippene har opprinnelse i opplysningstiden. Prinsippene er knyttet til en vitenskapelig rasjonalitet, til et begrep om individuelle rettigheter og til en samfunnsform der det skilles mellom en offentlig og en privat sfære. I forhold til pressens rolle er demokratiprinsippet det mest vesentlige, og da særlig i forbindelse med hva kommisjonen omtaler som ”*den offentlige meningsutvekslingen*” (NOU 1999: 23). Et velfungerende demokrati er basert på offentlighet rundt de viktigste samfunnsprosessene, og fri meningsutveksling forut for valg og viktige beslutninger:

Det kommunikative eller deliberative aspekt ved demokratiet er minst like viktig som de demokratiske beslutningsprosedyrer. (NOU 1999: 23)

”*Det offentlige rom*” som arena for samfunnsdebatt er særlig aktuelt i forhold til infrastrukturkravet. Ytringsfrihetskommisjonen beskriver det offentlige rommet som den sfæren der man relativt uavhengig av den private sfæren kan la seg informere, og der den offentlige samtalen kan utspille seg. Bekymringen er altså hva som *ikke* kommer frem i offentligheten (NOU 1999: 35). I følge kommisjonen er det en overordnet demokratisk målsetting at det offentlige rommet er innrettet på en måte som fremmer sannhets-, demokrati- og autonomiprinsippet.

(...) Det offentlige rom derimot, må være bygget opp, institusjonalisert og regulert for å fungere i overensstemmelse med hensynet til ytringsfriheten og til den offentlige samtale. De rettslige normer og reguleringer er bare en liten del av denne "borgelige offentligheten". (NOU 1999: 51)

Den betydningen kommisjonen har tiltenkt infrastrukturkravet kan tydeliggjøres ved å klarlegge noen forutsetninger kommisjonen mener må være til stede for å sikre "ytringsfrihetens vilkår i det offentlige rom": For det første er opprettholdelse av et skille mellom offentlig og privat sfære, og frihet mot inngrep og innsyn i privatsfæren en forutsetning for ytringsfrihet. For det andre er allmenn deltakelse og åpenhet i den offentlige samtalen en viktig forutsetning. For å tjene en slik åpen kommunikasjon, er mediene tiltenkt en viktig samfunnsrolle som kanal ut i offentligheten:

De institusjonaliserte politiske arenaer er naturligvis viktige. Stortinget og kommunestyrene kan sies å være selve symbolene på den institusjonaliserte offentlighetens arenaer. Pressen kan beskrives både som et felt og som en overgripende arena. (NOU 1999: 51)

For det tredje er det en forutsetning at det foreligger institusjonelle betingelser for mangfold, og kommisjonen understreker særlig betydningen av mediemangfold. Pressen kan være underlagt vide rammer for ytringsfrihet, forutsatt at de representerer meningsmangfold og opposisjon innenfor en vid politisk debatt. Institusjonelle forutsetninger kan sikres gjennom lovgivning eller rettslig regulering. Eksempler på lovgivning som støtter formålet om å regulere de institusjonene som utgjør ytringsfrihetens infrastruktur og som direkte angår mediene, er medieeierskapsloven, kringkastingsloven og forskrifter om tildeling av pressestøtte. Regler om redaktøransvar, kildevern, ærekrenkelses, privatlivets fred og personvern er også eksempler på bestemmelser som fastsetter rammebetingelser for den offentlige samtalen (St. meld. 2003-04).

Kommisjonen understreker at staten har det overordnede ansvaret for å sikre mangfold. Samtidig har den ansvarlige redaktøren visse forpliktelser:

Det er av den største viktighet for ytringsfriheten at kanalene ut i det offentlige rom er strukturert slik at det sikres god informasjon, et mangfold av ytringer og meningsbrytninger. I denne sammenhengen står det vi har kalt "redaktørfunksjonen" sentralt. I siste instans må det påhvile kollektivets organ, det offentlige å legge til rette for at det eksisterer et institusjonelt grunnlag for offentlig meningsutveksling. (NOU 1999: 59)

Kommisjonen mener altså at dersom mediene ikke i tilstrekkelig grad representerer eller ivaretar mangfold, så bør ansvaret påhvile staten. Og mens staten må bære ansvaret, mener kommisjonen at viktige årsaker for eventuelt svekket mangfold ligger i påtrykk utenfra:

Mediene lever ingen isolert tilværelse, selv om man av og til kan få inntrykk av det på debatten. Den karakter mediene får reflekterer i høy grad de mer eller mindre legitime forventninger og det press de utsettes for fra omgivelsene. (NOU 1999: 57)

I en vurdering av mulige tiltak for å sikre mediemangfold vektlegger kommisjonen at hensynet til å motvirke ytre trusler må gis høy prioritet. Det offentlige rommet har flere utfordrere som kan true pressens uavhengige rolle: Både offentlige myndigheter, eiere og kilder er bestemmende for mangfoldet og ytringsfrihetens reelle vilkår. Langt mindre alvorlig, i følge kommisjonen, er en mulig utvikling av særegne journalistiske uttrykk. Kommisjonen kommenterer en potensiell indre trussel mot mangfold slik:

Tendensen i retning av en spesiell virkelighetsoppfatning er neppe en styrt og villet prosess. I den grad det er en slik tendens er det nok heller en utilsiktet konsekvens av journalistikkens form og arbeidsmetode. Desto viktigere blir det da at den profesjonalisering av journalistikken som foregår blant annet ved de forskjellige journalistutdannelse, tar høyde for dette fenomen ved aktivt å kritisere og motvirke ensidighet i perspektiver eller i ("journalistiske") kriterier for valg av stoff eller nyheter (hvilket også skjer i noen utstrekning). Det er grunn til å understreke at det er mange flere stemmer i mediene enn journalistenes, selv om de viktige reportasjer skrives av journalister. (NOU 1999: 60)

Det er et tankekors at kommisjonene ikke legger større vekt på denne trusselen mot mangfold som utvikler seg internt i journaliststanden. Utdanningsinstitusjonene tildeles noe av ansvaret for å sikre tilstrekkelig mangfold blant journalister. I tillegg understreker kommisjonen at "det er mange flere stemmer i mediene enn journalistenes", og etterlater dermed inntrykket av en presse som til en viss grad er offer for utilbørlig styring utenfra. Slik flytter kommisjonen viktig ansvar bort fra den

enkelte journalisten eller redaktøren. Denne omplasseringen av ansvar kan virke noe uforsvarlig, men deler av forklaringen henger trolig sammen med at kommisjonen betrakter utviklingen som lite bekymringsverdig:

Det vesentlige er å konstatere at det er et mangfold av stemmer og perspektiver i mediene og at det er visse utviklingstendenser i positiv retning. Det er altså ingen spesiell grunn til bekymring ut over den bekymring man alltid bør ha overfor utviklingen på så viktige områder. (NOU 1999: 61)

For det fjerde ser kommisjonen det som en viktig forutsetning for et velfungerende offentlig rom at meningsutvekslingen er ”opplyst” og gir allsidig informasjon som sikrer at borgerne kan fatte opplyste beslutninger og veloverveide valg. Paradokset er at kommisjonen samtidig fraskriver pressen forpliktelser i forhold til kvaliteten på informasjonen som formidles, først og fremst med begrunnelse i at leserne er blitt mer kritiske⁷:

(...) Det vil si at myndighetene (lovgivere, rettsutøvere) i relativt stor grad bør kunne stole på at borgerne selv kan vurdere gehalten i det som kommer frem i mediene. (NOU 1999: 63)

Samtidig defineres mediens oppdrag og ansvar ved viktige avgrensninger:

Det er i denne sammenheng nødvendig sterkt å understreke at mediene bare er formidlere. Den egentlige vokter eller kontrollagent er det myndige menneske, den opplyste og kritiske leser av mediens budskap. (NOU 1999: 24)

Kommisjonen presiserer her at mediene bare er formidlere.

Mer generelt gjenspeiler kommisjonens demokratiteoretiske argumenter for infrastrukturkravet at mediene er tiltenkt en rolle i demokratiet, nemlig en formidlerrolle. Kommisjonen vektlegger at jo bedre det offentlige roms institusjoner er bygget ut, desto bedre kan ytringsfriheten fremme demokrati, sannhet og den frie meningsdannelsen. Formuleringene inneholder utvilsomt et grunnlag for å forstå

⁷ Kommisjonen henviser her til følgende sitat fra lederen for den svenske maktutredningen, Olof Petersson: ”På sikt undergrävs journalisternas maktställning också av de pågående förändringarna bland medborgarna. Alla tillgängliga undersökningar pekar på at dagens medborgare blivit mer och mer kunniga och ifrågasettande” (NOU 1999: 63).

pressen i en nøkkelrolle i forhold til en demokratisk forestilling om synkronisering av folkeviljen og statsviljen gjennom en åpen, offentlig dialog:

Det er ikke mulig å tenke seg et moderne liberalt samfunn uten et mangfold av kanaler ut til offentligheten og et uavhengig mediesystem. Det at det er en "public service" innebærer en forpliktelse for det offentlige eller for kollektivets organ til å legge til rette for at et slikt system kan utvikles og betjene de formål som er satt av samfunnet til åpen informasjonstilgang og fri meningsutveksling. (NOU 1999: 73)

Pressen er gitt legitimitet gjennom et demokratiteoretisk prinsipp om en borgerlig offentlighet. Kommisjonens argumenter kan imidlertid ikke anvendes som en entydig eller konsis veileder til forståelsen av pressens oversetteroppdrag: På den ene siden tilegner kommisjonen mediene nøkkelrollen som oversetter og brobygger i offentligheten, med forpliktelser knyttet til å betjene formål som åpen informasjonstilgang og fri meningsutveksling. På den andre siden fratar kommisjonen mediene mye av ansvaret, både i forhold til tilstrekkelig kvalitet og nødvendig kritikk; dels gjennom vektlegging av "*press de utsettes for utenfra*" og "*den kritiske leser*", og dels ved å gi staten det overordnede ansvaret for en velfungerende offentlighet. Dermed synes det klart at kompleksiteten og flere av motsetningene som har preget og preger den offentlig debatten også gjenspeiles i prinsippformuleringer om medienes rolle i demokratiet. Infrastrukturkravet er formulert deretter, ved at det først og fremst er rettet mot institusjonelle forutsetninger for de faktiske ytringsmulighetene og ikke mot mer presise juridiske rettigheter og plikter.

2.1.4 En upresis forståelsesramme

Uten fortolkninger av både normer, rettspraksis og demokratiteoretiske konvensjoner er det vanskelig å spore noen entydig forståelse av rollen mediene er tiltenkt i det demokratiske styringssystemet. Gjennomgangen overfor viser at bare to prinsipper for pressens rolle i den demokratiske offentligheten skiller seg ut som gjennomgående: Likhetstegn mellom ytringsfrihet og pressefrihet på den ene siden, og ytringsfriheten og et deliberativt prinsipp på den andre siden. Koplingen mellom pressen og "*en aaben og oplyst offentlig Samtale*" er altså mer eller mindre åpenbar.

Dermed finnes det grunnlag for å oppfatte mediens offentlighetsrolle i forhold til en grunnleggende demokratisk forestilling, mens en spesifisering av *hvordan* denne rollen best ivaretas mangler. Infrastrukturkravets formuleringer gjenspeiler nettopp kompleksiteten: Uten entydige rammer for mediens oppdrag kan presise juridiske rettigheter og plikter vanskelig utledes, og infrastrukturkravet er derfor innrettet mot institusjonelle forutsetninger for de faktiske ytringsmulighetene.

Ytringsfrihetskommisjonens demokratiteoretiske begrunnelser for infrastrukturkravet gir mediene legitimitet til å inneha en nøkkelposisjon som oversetter i den demokratiske styringskjeden. Begrunnelsene gir imidlertid dårlig grunnlag for å forstå pressens rolle som kontrollør i forhold til utøvende, lovgivende eller dømmende makt.

Etter en samlet vurdering synes det klart at pressen er gitt et offentlighetsoppdrag med legitimitet fra et autoritativt grunnlag som springer ut av upresise prinsipper og en tvetydig forståelsesramme. Uklare oppfatninger om hvilke forpliktelser mediene bør ha, medfører visse vanskeligheter med å evaluere i hvilken grad mediene ivaretar disse forpliktelsene. Med andre ord, det enkle faktum at et uklart legitimitetsgrunnlag gjør ansvars plassering til et betent tema. Mediene har siden 1936 operert ut i fra et eget selvjustissystem som er basert på egendefinerte etiske retningslinjer. Langt på vei gir disse retningslinjene pressen et klarere mandat:

2.2 Pressens etiske retningslinjer

Norsk presseforbund er norske massemediers fellesorgan for etiske og redaksjonelt faglige spørsmål. Organisasjonen har som formål å fremme etisk standard, yrkesetikk og integritet i norske massemedier. Norsk presseforbund arbeider også for styrket vern av ytrings-, presse- og informasjonsfriheten. Norsk presseforbund organiserer et eget selvjustissystem. Siden 1936 har presseorganisasjonen oppnevnt et eget utvalg, Pressens faglige utvalg (PFU), for å føre tilsynet med medieetikken. PFU er et eget organ for klagesaker over enkeltutsagn og saker i trykt presse, fjernsyn og radio.

Utvalget er sammensatt av representanter fra både mediene og allmennheten, og medlemmene skal objektivt avveie forholdet mellom medienes behov og arbeidsforhold og den mulige krenkedes behov for vern. Intensjonen er at den krenkede parten på en rask og rimelig måte skal få en uavhengig tilbakemelding på om det aktuelle oppslaget eller utsagnet bryter med normer for ytringsfriheten. PFUs avgjørelser er ikke bindende, men har kun veiledende effekt. Vær Varsom-plakaten definerer pressens egne etiske normer for trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner, og er PFUs viktigste grunnlagsdokument. Vær Varsom-plakaten er revidert åtte ganger, med den hensikt å til en hver tid stadfeste de viktigste prinsippene for medienes rolle.

Mens Grunnloven og rettspraksis bare gir grunnlag for å forstå pressens oppgaver i forhold til få, abstrakte, delvis motsetningsfylte og omdiskuterte idealer, spesifiseres prinsippene for medienes offentlighetsrolle langt mer eksplisitt i presseorganisasjonenes egne etiske normer:

2.2.1 Samfunnsrollen

I Vær Varsom-plakatens første punkt definerer pressen seg som en sentral samfunnsaktør. Forskriftene fastslår, for det første, betydningen av en fri, uavhengig presse som en av de viktigste institusjonene i et demokratisk samfunn. Videre prinsippfestes pressens ansvar for å verne ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet, blant annet gjennom forpliktelser til ikke å gi etter for press fra aktører som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene. Samtidig ser pressen et prinsipielt viktig oppdrag i å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra private foretak, offentlige myndigheter, institusjoner eller andre. Pressens rolle i demokratiet er definert som følger:

Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk. (...) Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. (...) Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre. (Vær Varsom 2001, pkt. 1)

Informasjon, debatt og samfunnskritikk kan forstås i forhold til henholdsvis en formidler-, en fortolker- og en kritikerrolle. Med de to førstnevnte plasserer pressen seg i en posisjon i forhold til styringskjeden, og rollen kan forstås som det som innledningsvis ble omtalt som et oversetteroppdrag. Med kritikerrollen plasserer pressen seg i forhold til statsmaktene, og her er kimen til det som i innledningen ble referert til som samfunnsoppdraget.

Til tross for tvetydigheter, ga gjennomgangen av ytringsfrihetskommisjonens demokratiteoretiske argumentasjon for infrastrukturkravet legitimitet til pressen i et oversetteroppdrag, mens prinsippformuleringene om samfunnsoppdraget altså først og fremst må tilbakeføres til pressens definisjon av egen rolle. Dermed er det et interessant spørsmål hvordan pressen legitimerer sitt egendefinerte mandat som vokter og kritiker.

I følge pressen selv er det en oppgave de har fått fra samfunnet. Henvisninger til en viktig samfunnsrolle finnes i opposisjonsaviser allerede i 1814, med referanser til Grunnloven § 100 fra samme år om at ”Trykkefrihed bør finde Sted”. Det politiske innholdet norske tidsskrifter før 1820 var todelt; innholdet omhandlet enten forsvar av Grunnloven og Norges selvstendige stilling, eller åpen kritikk og skepsis mot embetsstanden (Simensen 1999: 17). Opposisjonsavisene var opptatt av å avsløre partiske eller korruperte embetsmenn, og kritikken ble rettfærdiggjort som et oppdrag på vegne av fellesskapet. De opposisjonelle pressementene definerte seg som allmennhetens utsendte kontrollører. Mot å påta seg en samfunnsmessig viktig oppgave, og for å utføre oppdraget tilfredsstillende, fikk pressen frihet og privilegier som åpenhet og innsyn (Raaum 2001: 62). For kritisk virksomhet henter journalistikken dermed legitimitet fra et to hundre år gammelt idégrunnlag.

Mediene har langt på vei vunnet offentlig anerkjennelse for sine rolletolkninger. Det går blant annet frem av den første maktutredningens vurdering av hvilke oppgaver som er mediens viktigste: Mediene besitter en viktig informasjonsfunksjon som forplikter til å formidle tilstrekkelig informasjon til borgerne og mellom publikum og politikere, offentlig ansatte og andre aktører i ledende stillinger. Kommentarfunksjonen innebærer at mediene fra sitt ideologiske ståsted skal kommentere og analysere samfunnsforholdene. Gruppekommunikasjonsfunksjonen pålegger pressen et ansvar for å fremme kommunikasjon innen og mellom politiske, faglige og ideelle grupper i samfunnet. Kontrollfunksjonen referer til pressens ansvar for å granske og kontrollere instanser med viktig samfunnsinnflytelse (NOU 1982: 216-256). I den siste makt- og demokratiutredningen diskuterer Hege Skjeie (2002) medialisering i lys av etablerte oppfatninger om både et oversetter- og et samfunnsoppdrag. Pressen har dermed fått gehør og aksept for definisjoner av egen rolle.

Forståelsen av pressens samfunnsoppdrag er dermed etablert i samspill mellom journaliststandens oppfatninger av egen rolle og en fortløpende offentlig anerkjennelse til disse. Ved å innfri mediens generelle krav om åpenhet og innsyn, har myndighetene gitt legitimitet til kritikeroppdraget. Det er i denne sammenhengen pressen blir omtalt som ”fjerde statsmakt” eller ”vakhund”.

Å innhente offentlig aksept for definisjoner av egen rolle og yrkesholdning er en fundamental prosess i journalisters profesjonsprosjekt. Yrkesholdningen avgjør hvordan journalister fyller sine roller. Holdningene konstitueres gjennom en yrkesetikk der det knytter seg viktige normer til blant annet redaksjonell ansvarlighet, journalistisk integritet, kildebruk og publiseringsregler. I de neste avsnittene utdypes disse normene.

2.2.2 Integritet og ansvar

Utvikling av egen identitet gjennom nye ansvarsformer har vært særlig viktig i journalisters prosess med å fri seg fra lojalitetsbånd og skaffe legitimitet som

yrkesgruppe med egen profesjon. Et sentralt trekk ved løsrivelsesprosessen har vært å synliggjøre "redaktørfunksjonen" som en mekanisme for å regulere hva som skal bringes ut for offentligheten. Normer for redaksjonelt ansvar prinsippfestes i Vær Varsom-plakaten:

Den ansvarlige redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold. (Vær Varsom 2001, pkt. 2.1)

Redaktørens ansvar er utdypet og spesifisert i Redaktørplakaten:

En redaktør skal alltid ha pressens ideelle mål for øye. Redaktøren skal ivareta ytringsfriheten og etter beste evne arbeide for det som etter hans/hennes mening tjener samfunnet. (...) Gjennom sin avis skal redaktøren fremme en saklig og fri informasjons- og opinionsformidling. Redaktøren skal etterstrebe en journalistikk som gjør det klart for leseren hva som er reportasje og formidling av informasjoner og fakta, og hva som er avisens egne meninger og vurderinger. (Redaktørplakaten 1973)

Forpliktelsene redaktøren har som øverste redigeringsmyndighet kan oppsummeres under begrepet "redaktørinstituttet" (Allern 2001: 274). Mens redaktørinstituttet opprinnelig var pressens kamp for uavhengighet fra myndigheter, er myndighetenes interesse for å styrke instituttet stadig blitt mer synlig (jf. 2.1.3).

Yrkesholdningen konstitueres dessuten gjennom normer for journalistisk integritet, med profesjonell troverdighet og uavhengighet som viktigste verdier. Redaksjonens medarbeidere er pålagt å opptre fritt og uavhengig i forhold ytre press av ideologisk, økonomisk eller annen art. Medarbeiderne må unngå dobbeltroller og oppdrag, verv eller bindinger som kan skape interessekonflikter eller svekke troverdigheten (Vær Varsom, pkt. 2.2-2.3).

Ytringsfrihetskommisjonen uttrykte en viss uro for utviklingen der journalistene, som et ledd i økt profesjonalisering og i sin hovedavtale fra 1980 og senere utgaver, har fått sterkere offentlig gjennomslag for "den journalistiske integritet". Bekymringene ble begrunnet med at en slik tendensen kan undergrave redaktørens suverenitet og bidra til å problematisere ansvars plassering (NOU 1999: 58). At kommisjonen ønsket å grunnlovsfeste et statlig overordnet ansvar for reguleringer, støtteordninger og direkte initiativer for redaksjonell uavhengighet, kan imidlertid oppfattes som

generell støtte til og bred anerkjennelse av normer for journalistisk integritet og uavhengighet. Gjennom myndighetenes lovgivning er normene ikke bare akseptert, men også institusjonalisert (jf. 2.1.3).

2.2.3 Journalistisk atferd og forholdet til kildene

I pressens egne etiske retningslinjer er holdningene til kildebruk formulert som følger:

Pressens troverdighet styrkes ved at kildene for informasjon identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med behovet for å verne kildene. (Vær Varsom 2001, pkt. 3.1)

Mens reglen er at kildene skal oppgis, er kildevernet altså unntaket:

Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon. (...) Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende. (Vær Varsom 2001, pkt. 3.4- 3.5)

Grenseoppgangen mellom åpenhet om kilder og kildevern stiller krav til grundighet og aktsomhet fra redaktørens side. Opprinnelig har kildevernet opprinnelse i anonymitetsretten, som gjennom historien har vært et sentralt aspekt ved ytringsfriheten.

Presseorganisasjonene har argumentert for et bedre og sikrere rettsvern for pressens kilder og fått gjennomslag for dette. Vær Varsom-plakaten er justert deretter, for i formuleringene om kildebruk het det nemlig tidligere at:

(...) når det foreligger et pålegg fra en domstol om å oppgi kilde eller navn på forfatter, er det avisens og den enkelte medarbeiders plikt å vurdere om kilden eller forfatteren skal gjøres kjent (Ihlebak 1985: 153, Vær Varsom 1975, pkt. 3)

Ved det gjeldende tidspunktet hadde det ennå ikke forekommet at pressefolk hadde etterkommet pålegg fra domstolene om å oppgi kilden. Da Norsk Presseforbund vedtok revisjon av Vær Varsom-plakaten i 1975, ble uttrykket ”*plikt til å vurdere*”

valgt med omhu, med begrunnelse i et ønske om ikke åpent å oppfordre til å gå i mot domstolens avgjørelser (Ihlebak 1985: 153).

Normen om kildevern har ført til debatt om pressens forpliktelser og ansvarlighet. Den prinsipielle forståelsen er i dag at hensynet til kilden som har mottatt et løfte om full anonymitet har forrang. Vær Varsom-plakten er justert deretter (jf. pkt. 3.4-3.5), og det regulerte kildevernet innebærer at redaktøren (eventuelt journalisten eller medieselskapet) overtar det rettslige ansvaret for de ytringene som publiseres anonymt. Ytringsfrihetskommissjonen vurderte kildevernets funksjon som tilfredsstillende i forhold til ytringsfriheten (NOU 1999: 58-59).

2.2.4 Publiseringsregler

Det er først og fremst i forhold til publiseringsregler at det stilles etiske krav som har som formål å ivareta personvern, men personvern er også en viktig verdi i både journalistikkens undersøkelsesfase og i kildearbeid. Presseetikken gir på flere punkter et sterkere personvern enn lovverket. Dette gjelder blant annet advarsler mot unødig identifikasjon eller forhåndsdomming i kriminalsaker og i barnevernssaker, retningslinjer for moderasjon i beskrivelser i ulykkesreportasjer og bestemmelsen om å beskytte kilder som er i sjokk, sorg eller ubalanse mot seg selv. Varsomhet er en sentral verdi som kommer til uttrykk blant annet i den runde formuleringen om saklighet og omtanke i selve presentasjonen (Vær Varsom 2001, pkt. 4).

Norske pressefolk skyver stadig den prinsipielle forståelsen foran seg i forsøk på å få gjennomslag for en mer ”pressevennlig” injurierett. Redaktørforeningen uttrykte, i et innspill til departementet i forbindelse med oppnevningen av en ytringsfrihetskommissjon, bekymring for rettslige beskrankninger på ytringsfriheten (NOU 1999: 64). Begrunnelsen for ønsket om en mer liberal injurielovgivning er hensynet til ytringsfriheten; å fylle rollen som ”vakthund” på en tilfredsstillende måte forutsetter rom for feiltrinn og en viss romslighet i avveiningen mellom injurier og allmennhetens interesse.

Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg har utkjempet tunge slag for ytringsfriheten (NOU 1999: 64). Menneskerettighetsdomstolens liberale rettspraksis er positive signaler for journalister som kjemper for mer frihet. Domstolen har erklært stor tillit til journalistikken som fag (Raaum 2001: 71). En slik anerkjennelse styrker journalistenes profesjonsprosjekt. Gjennom domstolens rettspraksis innvilges pressen stort rom for ansvarsfri gjengivelse av faktapåstander og meninger fra både offisielle og private kilder, såkalt referatprivilegium. Forutsetningen er at det er ytringer av allmenn interesse i rollen som vakthund. Menneskerettighetsdomstolen har dessuten demonstrert at den ikke ønsker å overprøve journalisters nyhetsvurdering, presentasjonsmåter eller metoder, og godtar en viss tilspissing av stoffet. Forutsetningen er at vurderingen er skjedd i samsvar med "the ethics of journalism" (ibid).

Med hjelp fra blant annet rettspraksis i Strasbourg, har norske medier lyktes i å prinsippfeste viktige frihetsprivilegier. Allmennhetens informasjonsbehov vektlegges i økende grad, mens prinsippet om personvern hensyn i enkelte saker er nedtonet. Ytringsfrihetskommisjonen fremhevet nettopp en mer liberal rettspraksis i Strasbourg som en positiv tendens for ytringsfrihetens vilkår (NOU 1999: 127). Kommisjonen fremhevet allmennhetens innsikt i saksforhold av offentlighetens interesse som en fundamental forutsetning for ytringsfriheten, og argumenterte *mot* et forbud mot sanne ærekrenkelses:

Et eventuelt slikt forbud ville i neste omgang føre til at allmennheten nektes legitim innsikt i et saksforhold av offentlig interesse. (...) Allmennhetens rett på informasjon må normalt gå foran selv når dette kan gi fatale personlige følger. (...) Overtramp blir påtalt i det offentlige rom – noe mediene vet – og frykten for å identifisere mer eller på en annen måte enn det allmennheten vil akseptere virker disiplinerende. (NOU 1999: 127-128)

Prinsippene har også nådd Høyesterett: Pressen taper sjeldnere enn før i injuriersaker, særlig der den krenkede er en offentlig person, eller dersom pressen har opptrådt "i god tro" (Morgenbladet 2004). At mediene de siste årene er dømt til å betale oppreisning i bare åtte av 35 injuriersaker (ibid.), gjenspeiler at Strasbourg-vinden trekker inn i norsk rettspraksis. Her hjemme begrunnes referatprivilegiet med at

publikum ikke selv har praktisk mulighet til å være til stede i alle åpne fora, og derfor er avhengige av mediene som mellommenn. I stortingsmeldingen ”Om ytringsfriheten og endring av Grunnloven § 100” sluttet regjeringen seg til kommisjonens forsvar for en mer liberal injurielovgivning:

Departementet er enig med kommisjonen i at det rettslig vernet mot ærekrenkelser bør bygges ned. Dermed styrkes åpenheten og den offentlige samtale. (...) Videre ønsker departementet at grunnlovsbestemmelsen skal begrense adgangen til å gripe inn mot vurderingspregede påstander slik at dette bare kan gjøres i særskilte tilfeller, og etter en konkret avveining mot ytringsfrihetens begrunnelser, for eksempel fordi en påstand er særskilt grov eller rettet mot en privatperson i en sak som er uten allmenn interesse. (...) Departementet mener videre at identifisering av personer ved navn eller bilde i straffesaker bør kunne skje etter en konkret vurdering dersom saken har aktuell og allmenn interesse. (St. meld. 2003-04, pkt. 4.3)

Pressen har dermed oppnådd solid offentlig aksept for sine yrkesholdninger knyttet til personvern, og er dermed gitt rom for til mer eller mindre ansvarsfri beskrivelse og presentasjon av erklæringer og utsagn. Mer generelt har mediene også oppnådd anerkjennelse for sine ordninger for å forhindre overtramp i egne rekker:

Med utgangspunkt i regler og rettspraksis på ytringsfrihetens område, herunder PFUs uttalelser, drives det daglig selvjustis innen media. Dette er selvfølgelig, men forhindrer ikke helt at overtramp forekommer. Medias egen holdning, under redaktørenes ansvar og overoppsyn, er vesentlig for opprettholdelsen av et tilstrekkelig og praktisk vern for ytringsfriheten. (NOU 1999: 195)

Ytringsfrihetskommisjonens, og også myndighetenes tillit til de gjeldende presseetiske holdningene og den prinsipielle selvdømmeordningen gjennom PFU, er tydelig.

2.2.5 Profesjonalisert på egne premisser

Forståelsen av prinsipper for pressens rolle i demokratiet er utfallet av en dynamisk prosess som på den ene siden handler om hvordan journaliststanden definerer sin egen rolle og fortløpende streber etter offentlig anerkjennelse. På den andre siden er offentlige aktører og myndigheters reaksjoner avgjørende; ved å innfri mediens generelle krav om åpenhet og innsyn anerkjenner myndighetene kritiker- og

granskingsoppdraget. Å innhente offentlig aksept for egne rolledefinisjoner og yrkesholdning er dermed den fundamentale prosessen i journalisters profesjonsprosjekt og deres ambisjoner om å befeste seg i en sentral samfunnsrolle.

Yrkesholdningen konstitueres gjennom en normativ disiplinering, der det på et generelt grunnlag kan se ut som pressen ønsker å proklamere etikken som et aspekt ved egen profesjon, uavhengig av jussens normer. Gjennom reguleringer og rettspraksis har journaliststanden også fått gehør for sin yrkesetikk.

2.3 En høyspent trasé

Hvordan journalistisk praksis står i forhold til den prinsipielle forståelsesrammen som nå er skissert, er tema i neste del (kapittel 3). En meningsfull sammenlikning forutsetter imidlertid visse forsiktighetsregler. Den tvetydige forståelsesrammen og det komplekse samspillet plasserer nemlig pressens mandat i en høyspent trasé. Uklare prinsipper medfører som nevnt visse besværligheter i forhold til evaluering og ansvarliggjøring av journalistisk yrkesutøvelse. Spenningene oppstår særlig der journalistisk praksis skal legitimeres eller ansvarliggjøres i forhold til normative prinsipper. Dette poenget er relevant, siden nettopp bestrebelser med å ansvarliggjøre journalistikken er et stridstema i offentlig mediedebatt. Avstandsmålinger mellom prinsipper og praksis er ofte utgangspunkt for evaluering av medienes rolle, og fra slike analyser er også mediepolitiske styringsambisjoner blitt avledet. Før neste kapittel og vurderingen av praksis mot prinsipper, er dermed formålstjenlig å gi en innføring i noen fallgruver som omgir slike avstandsmålinger.

2.3.1 Avstandsmålinger mellom prinsipper og praksis

Normative prinsipper for medienes rolle i demokratiet har altså lagt føringer for vinklingen i analyser av journalistisk praksis. Også nyere studier opererer med ”avstandsmålinger”: I den siste makt- og demokratiutredningen ”omskrives” idealet

om en opplyst offentlighet. I ”den redigerte offentligheten” har massemediene hovedregien:

De setter dagsorden, regisserer spillet, kroner eller detroniserer aktørene. Den som vil ha innflytelse, må tilpasse seg massemedienes form. (Østerud m.fl. 2003: 127)

Det er innlysende at medienes rolle i den redigerte offentligheten befinner seg langt fra idealet om en åpen og opplyst offentlighet. Langt fra idealet ligger også hva Hege Skjeie (2002) omtaler som ”en medial offentlighet”:

Medial offentlighet konstrueres gjennom populærjournalistikk og kritisk journalistikk, gjennom livsstils- og forbrukerjournalistikk, gjennom økonomisk og politisk journalistikk. Men det er liten tvil om medial offentlighet i mangt og mye er elitefiksert. (...) Mye medial kjønnsymbolikk er skjønnsfiksert, seksualisert og vulgarisert. I medienes konkrete kildevalg ligger den gjennomsnittlige mannsdominansen på rundt regnet 80 prosent. (...) I det mediale opererer med andre ord en egen sorteringsfunksjon som er direkte koplet til dagsordenfunksjonen. (Skjeie 2002: 195)

Journalistene spiller definitivt en nøkkelrolle i den mediale offentligheten, men distansen er lang til demokratiidealet om en offentlig diskurs som bidrar til en kommunikativ fornuft i det sivile samfunnet mellom marked og stat, og som gir borgerne grunnlag for å fatte veloverveide valg.

Av mulige svakheter som er forbundet med å la idealer være målestokk for evaluering av journalistikken knytter den første seg til å evaluere og ansvarliggjøre praksis opp mot en tvetydig forståelseshorisont. Når pressens mandat ikke er entydig definert blir legitimitetsgrunnet uklart. Dermed er også premissene for evaluering av praktiserende journalistikk og behovene for reguleringer uklare.

En annen mulig svakhet er forbundet med å la statiske idealer og normative prinsipper være målestokk for å belyse utvikling og endring. Til tross for tvetydigheter rundt hvordan medienes rolle ideelt sett bør innrettes, så ligger definisjonen av hva som er ideell politisk diskurs mer eller mindre fast, - nemlig den som bidrar til synkronisering av folkets flertallsvilje og statsviljen (jf. 2.1.4). Dersom et statisk ideal om hva som er den ideelle åpne, offentlige samtalen får stå fast som historisk

utgangspunkt for avstandmålinger, oppfattes all utvikling som *skritt bort fra idealet*. Mediedebatten er ofte preget av stivnede forestillinger og ideer som i liten grad tar inn over seg resultater fra nyere demokratiforskning (Knapskog 2002: 112). Noe av forklaringen kan ligge her.

En tredje fallgrube knytter seg til idealenes røtter. Ideene om at myndighetenes beslutninger skal gjenspeile folkeviljen stammer fra parlamentarismens opprinnelse. Når den prinsipielle forståelsen for medienes rolle er mer eller mindre entydig knyttet til parlamentarismen, blir den parlamentariske styreformens egne forutsetninger en avsats for å vurdere om utviklingen er demokratisk. Fra en slik synsvinkel kan forhandlinger og beslutninger som faller *utenfor* det parlamentariske kretsløpet gjerne forstås som politiske, men beslutningene oppfattes vanskelig som demokratiske. Dersom rammen for avstandsmålingen mangler bredde for politisk kommunikasjon som ikke direkte angår lovgivningsprosesser eller omformingen av folkets flertallsvilje til statens vilje, får analysen i verste fall preg av manglende blick for maktforskyvningen som kjennetegner samfunns- og medieutviklingen.

Som en ytterliggående konsekvens er også nyere studier av medieutvikling mer eller mindre farget av mangelfull innsikt i hvordan pressen har utviklet seg til en betydningsfull og mektig institusjon ved siden av de tradisjonelle politiske aktørene. Poenget er viktig og kan med fordel utdypes:

2.3.2 Demokratisk sidespor eller maktforskyvning?

Innenfor en ramme som vurderer kvaliteten i den demokratiske offentligheten i forhold til parlamentarisme er representasjon et nøkkelbegrep. I begrepet ligger ideen om at politisk innflytelse bør avspeile antall velgere eller medlemmer som står bak det synet som fremmes⁸. Dersom aktører utøver en betydelig politisk innflytelse via

⁸ Hanna Pitkin har definert "politisk representasjon" slik: "(...) *Representing here means acting in the interest of the represented in a manner responsive to them. (...) The representative must not be found persistently at odds with the wishes of the represented without good reason in terms of their interests, without a good explanation of why their views are not in accord with their interests*" (Pitkin 1967: 209-210).

andre kanaler enn de tradisjonelle, oppfattes det som en demokratisk utfordring at aktørene ikke kan ansvarliggjøres ved valg. Fra et slikt perspektiv blir politiske prosesser i de alternative kanalene oppfattet som lite representative utfall av manipulatorisk samspill, blant annet fordi de ikke er direkte synlige.

Det norske demokratiet er imidlertid kjennetegnet av økt påvirkning via massemediene og alternative kommunikasjonskanaler (NOU 2003: 25). Innenfor flere av de nye organisasjonsformene kan enkeltpersoners kunnskaper og kontaktnett ha større betydning for budskapets legitimitet og gjennomslagskraft enn hvor mange som støtter synet. Og journalistikken har tilpasset seg den samfunnsmessige maktforskyvningen. Nyere forskning viser nemlig at forbindelsen mellom journalistikk og parlamentarisk politikk er blitt løsere enn før, og at innholdet i den politiske journalistikken i mindre grad enn før dekker de tradisjonelle politiske prosessene (Østerud m. fl. 2003: 129; NOU 2003: 49). Prosesser i alternative kanaler er stadig oftere råmateriale i den politiske journalistikken. Aktører fra privat næringsliv og profesjonelle organisasjoner er synlig til stede i mange av de journalistiske tekstene, som såkalte eksperter, med gode muligheter for politisk meningspåvirkning. I den siste makt- og demokratiutredningen er det flere kommentarer til omfanget av politisk kommunikasjon som ikke direkte er relevant for lovgivningsprosesser eller for omformingen av folkets flertallsvilje til statens vilje. Journalistikkens selvstendige innflytelse på den offentlige debatten forstyrrer ”folkets” enerett til å formulere folkeviljen og de folkevalgte enerett til å formulere statsviljen:

Nærings- og interesseorganisasjonene signaliserer i dag i større grad sine standpunkter gjennom massemediene og via lobbyvirksomhet direkte overfor Stortinget. (...) Disse påvirkningsformene gir korrektiver til politikere og produsenter. De er samtidig karakterisert ved at evnene og ressursene til å gjøre seg gjeldende er ulikt fordelt. De krever artikuleringsevne, organisasjonsmakt, kontaktnett og kjøpekraft. (NOU 2003: 25)

Når mediene gir etter for press blir journalisten den ”skyldige” i kraft av ikke å representere folkets flertallsvilje i den offentlige debatten.

Med "mikrofonstativjournalistikk" som sitt fremste skjellsord har journalistikkens selvoppfatning vendt seg fra talerør til avsløring. Den journalistiske selvoppfatningen er å stå på folkets side i avsløringen av de mektige, men ikke å avspeile folks meninger og smak. (Østerud m.fl. 2003: 129)

Samtidig utfordres flertallsviljen av ressursbaserte informasjonsbytter i konkurranse om å opptre i norsk offentlighet:

Gjennom personlige kontakter og nettverk skjer det et bytte av informasjon der kilder og medier kjemper om overtaket. I dette spillet utformes den offentlige dagsordenen i medietilpasset form. (NOU 2003: 50)

I profesjonsdebatten er mediernes egen begrunnelse at journalistikken må følge makten, som i økende grad beveger seg bort fra Stortinget og over mot det administrative apparatet og markedet. Tendensen gjenspeiles i de norske løssalgsavisene, gjennom en undersøkende journalistikk som ikke er avgrenset til en tradisjonell politisk sfære (Eide 2001: 28). Mens økonomi og næringsliv frem til 1970-tallet stort sett var forbeholdt nisjeaviser og bransjetidsskrifter, har næringslivs- og økonomijournalistikk ekspandert som eget fagfelt i flere medier (NOU 2003: 19).

At journalistikken følger makten er ikke ensbetydende med skritt ut i demokratisk mørke. Likevel er det i norsk medieforskning flere eksempler på at avstandsmålinger har vært utgangspunkt for forfallsdiagnostisering av journalistiske endringsprosesser (Knapskog 2001: 112). Studier fra både Sverige og Danmark viser tilsvarende tendenser til svartmaling basert på avstandsmålinger (Esaiasson & Håkansson 2002: 20; Carlsen 2000: 8). Viktige deler av forklaringen ligger trolig i spede blikk for maktforskyvningen.

2.3.3 En opptakt

Oppmerksomhet rundt disse fallgruvene er viktig for å unngå at neste steg i avhandlingen blir offer for liknende svakheter. For den videre analysen innebærer dette at praktiserende journalistikk må vurderes i forhold til en mest mulig oppdatert prinsipiell forståelse; nemlig en forståelse som springer ut av det kontinuerlige samspillet mellom offentlige prinsippformuleringer, rettspraksis, pressens egne etiske

retningslinjer og journalistisk praksis. Med andre ord: det samspillet som utgjør den vesentligste prosessen i det pågående journalistiske selvstendigjøringsprosjektet.

De offentlige prinsippdokumentene gir altså grunnlag for å opprettholde en forståelse av pressen i en rolle som oversetter med nyansert informasjonsformidling og upartisk opinionsformidling som hovedforpliktelser, mens oppfatningen om pressen i en samfunnsrolle, som uavhengig gransker og kritiker, har sin opprinnelse i pressens egne prinsippformuleringer. Gjennom rettigheter som innsyn og handlefrihet har offentlige myndigheter imidlertid akseptert en sterk, uavhengig og kritisk presse som en av bærebjelkene i demokratiet. Den offentlige anerkjennelsen og adgangsfordelene fra myndighetene gir yrkesgruppen privilegier og fortrinn som utgjør en profesjonell maktbasis.

Med disse erkjennelsene som avsats, er siktemålet med neste kapittel å styrke forståelsen av praktiserende journalistikk på en måte som gir ny og relevant innsikt til vilkårene for den demokratiske offentligheten og offentlig mediedebatt.

3. Journalistisk praksis

Forrige kapittel har vist at det normative grunnlaget for journalistikken er uoversiktlig. Det kompliserte samspillet mellom prinsipper og praksis medfører at mediens rolle bare kan defineres innenfor en tvetydig forståelsesramme. Det er dette rammeverket som ligger til grunn når utøvende journalistikk nå skal vurderes. Utgangspunktet for dette kapittelet er som nevnt følgende problemstilling:

2. Hvordan står mediens faktiske rolleutvikling i forhold til forståelsen i prinsippdokumentenes formuleringer?

Journalistisk praksis belyses først i forhold til oppfatningene om henholdsvis en formidler- og en fortolkerrolle:

i) Hva kjennetegner politiske nyheter i forhold til prinsippene om nyansert informasjonsformidling?

ii) Hva kjennetegner redaksjonelle kommentarer i forhold til prinsippene om upartisk opinionsformidling?

Innsikten om politiske nyheter belyses med utgangspunkt i maktutredningens forskningsresultater og funn i annen relevant forskning. Drøftelsen av ledere og redaksjonelle kommentarer er basert på innholdsanalyse av Aftenposten og Dagbladet, og diskusjonen understøttes av mer generell forskningsresultater.

Deretter rettes fokus mot den pågående frigjørings- og profesjonskampen, fordi det er først og fremst gjennom yrkesholdningen pressen definerer sitt samfunnsoppdrag som vokter og kritiker:

iii) Hva kjennetegner yrkesgruppens profesjonskamp?

iv) Hva kjennetegner den granskende og kritiske journalistikken?

Også profesjonskampen og pressens rolle som kontrollør og kritiker belyses ved hjelp av aktuell medieforskning, fra blant annet makt- og demokratiutredningen. Samtidig er eksempler fra rettspraksis, avgjørelser fra Pressens faglige utvalg og innspill i offentlig mediedebatt fra tidsskifter og aviser grunnlagsmateriale.

Som en innledning til den følgende analysen er det hensiktsmessig å plassere journalistikken i en bredere kontekst. 3.1 skisserer derfor noen ytre forhold som har betydning for journalistisk praksis.

3.1 Vilkår for journalistisk praksis

Hensikten med de to følgende avsnittene er å klargjøre viktige ”ytre” forhold journalistisk praksis er mer eller mindre påvirket av. Først skisseres noen historiske milepæler i medieutviklingen, deretter gis et omriss av ytre trusler mot journalistisk uavhengighet og mediemangfold.

3.1.1 Historiske milepæler

I norsk historie er det viktige variasjoner med hensyn til hvordan pressen i praksis har ivaretatt sine klassiske offentlighetsoppgaver. Én milepæl for å forstå pressens vilkår er ekspansjonen som startet rundt 1880-årene. I tillegg til en kvantitativ ekspansjon ble avisene tettere knyttet til politikken. De politiske stridighetene som toppet seg rundt riksrettsdommen i 1884 førte med seg en frisk offentlig meningsutveksling og prøving av ytringsfrihetens grenser. Førrige århundreskifte er blitt omtalt som en ”*betenkningstid i norsk pressehistorie*” med to mulige utviklingsforløp; enten økt redaksjonell uavhengighet eller partibundet presse (NOU 1999: 46). Rent teoretisk finnes to ytterpunkter for mediernes funksjon i et demokratisk styringssystem; en *nøytralistisk* mediestructur innebærer at hvert enkelt medium i sin politiske dekning inneholder flersidig og alternativ informasjon, mens en *pluralistisk* mediestructur tilfredsstiller behovet for allsidig informasjon ved at hvert medium hver for seg representerer en viss type informasjon i sitt forsvar av ett ståsted i politikken

(Esaiasson og Håkansson 2002: 30). Utfallet ble partipresse og en struktur som heller i retning av den pluralistiske.

Pressens innordning i det politiske systemet innebar, med unntak av andre verdenskrig, at posisjon og opposisjon i norsk politikk ble institusjonalisert i partipressen. Pressen var ingen fjerde statsmakt, for selv om samfunnskritikken var synlig i de delene av pressen som var tilknyttet opposisjonspartiene, var variasjonene i et større perspektiv bare uttrykk for nyanseringer innen ett og samme partikontrollerte system (NOU 1999: 47-48). Dermed synes det klart at pressens innordning i det politiske systemet bandt mer enn det frigjorde.

Fra 1970-årene startet en radikal utvikling kjennetegnet av selvstendigjøring gjennom fristilling fra de politiske partiene og utvikling av journalistikk som eget fag med egen utdanning og nytt mangfold. Det er gjennom dette mangfoldet av kanaler ut i offentligheten at det moderne, liberale samfunnet konstitueres. Hele systemet representerer en såkalt *public service-funksjon* (NOU 1999: 55). Systemet tjener offentligheten ved å tilrettelegge for og betjene formål som åpen informasjonstilgang og fri meningsutveksling, og staten legger til rette for pressen som offentlighetens tjener (jf. statlige reguleringer, pressestøtte og sist infrastrukturkravet). Public service-funksjonen er ofte blitt betraktet som en kontrakt som gjennom en komplisert prosess er etablert mellom mediene og samfunnet, og endringene fra 1970-årene kan betraktes som en reforhandling av kontrakten (ibid.). Systemet har ennå ikke funnet sin endelige form og er fremdeles gjenstand for reforhandling. Oppløsningen av de nære båndene til politiske partier og utvikling i retning av høyere grad av eierstyring henger sammen med en prosess med å utvikle nye ansvarsformer og ny identitet. Prosessen beskrives best som selvstendigjøring eller utdifferensiering, og det er i denne forbindelsen det har vært snakk om pressen som en fjerde statsmakt.

3.1.2 Trusler mot mediemangfold

For nyansert journalistisk informasjonsformidling og en offentlig debatt som fremmer sannhet, autonomi og demokrati i tråd med ytringsfrihetens prinsipper, er en viktig

forutsetning tilstrekkelig mangfold (jf. 2.1.3). Den siste maktredningen konkluderte med at mediene *ikke* er blitt uavhengige gjennom løsrivelse fra partier og politiske institusjoner. Tvert i mot, med private eiere er mediene blitt mer avhengige av økonomien og markedet, og kommersialiseringen setter den redaksjonelle friheten under press (NOU 2003: 49). Utviklingen er dessuten kjennetegnet av at stadig færre og større mediekonserner eier et større antall medieprodukter, og konkurransen innebærer at nyhetsproduksjonens kommersielle aspekter stadig blir viktigere.

Med journalistikkens frikopling fra partiene er medienes kilder innen politikk, forvaltning, næringsliv og organisasjonsliv profesjonalisert (NOU 2003: 50). Medierådgivning var blant vekstbransjene på 1990-tallet, og politiske aktører, organisasjoner og interessegrupper har økt sin satsing på mer profesjonelle informasjons- og kommunikasjonsapparater og signaliserer mer målrettet sine standpunkter via massemediene. Evnene og ressursene til å gjøre seg gjeldende avhenger av artikuleringsevne, organisasjonsmakt, kontaktnett og kjøpekraft (NOU 2003: 24). Mektige kilder med økonomiske sanksjonsmuligheter og kontaktnett utfordrer ressurspressede redaksjoner. Slik oppstår spenningsforhold mellom ekstern kildebruk og selvstendig, kritisk bearbeidelse.

Staten med sine sanksjonsmidler representerer en tredje trussel mot mediemangfold og journalistisk uavhengighet. Uavhengigheten i forhold til myndighetene er en sentral forutsetning for at pressen skal kunne fylle en rolle som formidler og offentlighetens tjener, og ansvaret for mediepolitikk må derfor løpende avveies mot hensynet til pressens autonomi. Grunnlovsfestingen av det statlige ansvaret for vedlikehold og utvikling av den offentlige sfæren (infrastrukturkravet) skapte debatt i journalistiske kretser. Schibsted ASA og Norsk redaktørforening begrunnet sin kritikk i bestemmelsens brudd med grunnlovsforlagets øvrige struktur, ved å la myndighetene få tolke hva som skal være åpent og opplyst (St. meld. 2003-04). Det er blitt oppfattet som et paradoks og en trussel mot ytringsfriheten at staten skal sikre virksomheten til den samfunnssfæren som nettopp skal være uavhengig av stat og marked, nemlig det sivile samfunnet (Knapskog 2001: 132).

Hvordan viktige aspekter ved journalisters profesjonskamp har vært å markere uavhengighet utad, og særlig til kilder, eiere og myndigheter, drøftes i kapittel 3.3. I forhold til diskusjonene i de neste avsnittene inneholder gjennomgangen overfor flere viktige premisser for å forstå hvilke historiske bindinger og hvilket krysspress som omgir journalistisk praksis.

3.2 Oversetteroppdraget

I en diskusjon av pressens praksis er ”offentlighet” et sentralt begrep. Det moderne samfunnet er kjennetegnet av flere ulike felter som har utviklet en viss autonomi gjennom egne virkelighetsforståelser og egne normer for diskurs. Gitt at ”offentlighet” kan forstås som arena for mer eller mindre upersonlig, mellommenneskelig kommunikasjon rundt temaer av politisk, moralsk eller annen art, så er både kirken, vitenskapen, kunsten, ulike minoritetssamfunn og interesseorganisasjoner eksempler på deloffentligheter (Skjeie 2002: 192). Dersom politiske nyheter og kommentarstoff skal bidra til, og danne grunnlaget for en opplyst offentlighet, innebærer det i dag oversettelse på tvers av de ulike deloffentlighetene. Det innebærer kommunikasjonsflyt både innenfor, fra, til og mellom de ulike samfunnsfeltene eller deloffentlighetene. I en oppdatert analyse av praktiserende journalistikk og henholdsvis informasjons- og opinionsformidling er det derfor unøyaktig å snakke om ”én offentlighet” i bestemt form. Med denne presiseringen i bagasjen, er det klart for en nærmere vurdering av politiske nyheter i forhold til informasjonsformidling og redaksjonelle kommentarer i forhold til opinionsformidling.

3.2.1 Formidler – offentlighetens garantist?

Gjennom objektive nyheter og reportasjer er journalistens oppdrag altså ideelt sett nøytralt å gjenfortelle og nyansert å formidle mellom og på tvers av samfunnets ulike felter. I rollen som formidler er den politiske nyheten journalistens viktigste arbeidsredskap. Dermed er det klart for å belyse følgende spørsmål:

i) Hva kjennetegner politiske nyheter i forhold til prinsippene om nyansert informasjonsformidling?

Den politiske nyheten

Nyheten kan betraktes som kjernen i journalistisk aktivitet. Journalistisk selvstendighet refererer i bred forstand til retten til å velge ut, produsere og formidle nyheter. Den politiske journalistikkens omfang har økt, og den politiske nyheten har forandret seg fra å være underforstått politisk til å bli eksplisitt eller uttalt politisk (Eide 2001: 34). Journalistene er i dag mer inklusive i valg av temaer som behandles med politisk vinkel, og i forhold til hvem som trekkes inn som relevante aktører i politiske nyheter. Mens aktørene i mediedekningen tidligere var nært sammenfallende med konstitusjonelt definerte politikerroller, er det nå i større grad et spørsmål om hvem journalistene velger å tildele en rolle som aktør eller ikke (Eide 2001: 42). Dette henger sammen med at nye former for politisk-journalistiske tekster og reportasjer har utviklet seg, fra gjengivelse av politiske prosesser til etablering av egenproduserte historier om politiske konflikter og problemer. Fra referater og skildringer av politiske hendelser i nær fortid, skaper journalisten selve nyheten om til en politisk begivenhet, gjennom dialogisering der journalisten selv deltar og fordeler øvrige roller og posisjoner i et nytt, bredt politisk felt (Eide 2001: 41). Politikerne tilpasser seg dialogjournalistikken ved at de lar seg intervju og sitere inn i begivenhetene journalistene skaper. At journalistenes betingelser vinner gjennomslag medfører at de politiske nyhetene i økende grad organiseres etter journalistiske premisser.

Journalistikk og politikk lever i et anstrengt samboerskap der de gjensidig produserer hverandres grunnlag og eksistens (Skjeie 2002: 194). Nyheten er den viktigste adgangsporten til den politiske dagsordenen, men nyhetsbegrepet ligger ikke fast. Både journalister, politikere og andre aktører som ønsker å påvirke viktige beslutninger, deltar i forhandlingen om nyhetsverdi og konkurransen om dagsordenen. Det er imidlertid innlysende at journalister besitter viktige virkemidler for presentasjon av politiske saker, gjennom prioriteringer, tolkningsrammer og fokus

(Aardal m.fl. 2004). Gjennom egne vurderinger og prioriteringer av hvilke saker og aktører den politiske nyheten skal omhandle, setter journalistene den endelige rammen for samfunnsdebatten gjennom. Slik besitter journalistene et informasjonsmonopol.

Allmennopplysningstanken forutsetter at den politiske nyheten gir relevant informasjon. Informasjonsverdi innebærer både bredde i betydningen nyanse i argumentasjonen, og dybde i betydningen kontekstualisering og tilstrekkelig bakgrunnsinformasjon. Ragnar Waldahl (1999) har vist hvordan moderne journalistiske tekster formidler virkelighetsforståelse i tråd med hva Gudmund Hernes allerede i 1977 karakteriserte som kjennetegn ved ”mediavridde samfunn”: Mediene forenkler, konkretiserer, intensiverer, polariserer, og personifiserer i sin fremstilling (Waldahl 1999: 129). Waldahl har også vist hvordan politiske nyheter meddeler virkelighetsbeskrivelser som representerer både forenkling, ved å erstatte komplisert med enkelt, forflating, ved å prioritere det kjappe før det gjennomtenkte, og forkortelse, ved at det kortsiktige og dagsaktuelle erstatter det langsiktige (Waldahl 1999: 129-130). En særegen mediedramaturgi, gjennom siling og vinkling, kjennetegner konstruksjonen av de politiske nyhetene (Thorbjørnsrud 2001: 17).

Teknologiutviklingen har betydning for mulighetene og adgangen til å produsere og spre politiske nyheter. Internett med kontinuerlige oppdateringer, men også økt utgivelsestetthet med blant annet søndagsaviser, innebærer en hurtigere nyhetsrytme der utfordringen blir å finne nok nyheter. Produksjonsrytmens akselerasjon har ført til en tilstand der nyhetsdøgn erstattes av flytende produksjon. En hastig nyhetsrytme får altså betydning for det journalistiske nyhetsblikket og de journalistiske prioriteringene; økt tidspress innebærer mindre tid til journalistisk bearbeiding. Samtidig tilspisses den medieinterne konkurransen og jakten på eksklusive nyhetsoppslag medfører at selv den redeligste journalist kan bli fristet til å skape hendelser (Skjeie 2002). Som en konsekvens kan det oppstå sprik mellom nyhetsverdi og informasjonsverdi. At nisjeavisene de siste årene har registrert

økninger i opplag kan være et uttrykk for at publikum ønsker bakgrunnsstoff utover de hastige klippene fra Internett eller dekningen i tabloidavisene⁹.

Kommersialiseringen som kjennetegner samfunnsutviklingen mer generelt trenger seg inn i den mediale rammen, og journalister markedsretter i økende grad sine produkter (Skjeie 2002: 192). Som en del av kommersialiseringen blir nyheten en viktig del av en populærkultur. Nyheter er langt mer enn bare ”harde nyheter” og tunge politiske reportasjer. ”De andre nyhetene”, de som ikke faller i kategorien seriøse, spiller likevel en ideologisk viktig rolle ved at de i større eller mindre grad trekker oppmerksomheten bort fra det som er seriøst og viktig, og bidrar til å trivialisere det som er alvorlig (Eide 2001: 34). De harde nyhetene gir prestisje, men mediene flommer likevel over av ”mykt” eller ”lett” stoff, aller helst plantet midt i blant det seriøse stoffet. Og slik henter de myke nyhetene legitimitet fra den tradisjonelle nyhetsjournalistikken, - ved at de ettersigende fungerer som en slags innfallsport til de virkelig betydningsfulle nyhetene.

Dagbladet er et eksempel på en medieaktør med solide røtter i venstreliberale verdier, men som i økende grad byr seg frem gjennom sport, sex og underholdning. I følge Mode Steinkjer i Dagsavisen har Dagbladet lenge gitt seg ut for å være noe mer enn hva den er:

Et utenforstående slaktefirma¹⁰ klarte det ingen andre har klart – å kle av Dagbladet som en profitt-tenkende løssalgsblekke som lar det går sport i å kvitte seg med sitt venstreradikale kulturalibi. (Dagsavisen 2005)

Dagsavisens kommentator påpeker at avisen har brukt de siste tiårene ”til å spisse opplagstall, markedsstatistikk og profittjag”:

⁹ Ved Nordiske mediedager i Bergen i mai 2005 ble det offentliggjort en meningsmåling som viser at publikum er lei av kjendisstoff i avisene, og at de ønsker mer kultur, utenriksstoff og debatt (Dagsavisen 2005).

¹⁰ Konsulentfirmaet Boston Consulting Group (BCG) la i mai 2005 frem en skisse til spareplan, og Dagbladets ledelse konkluderte med å kutte med 89 årsverk (Dagsavisen 2005).

Kommentatorer og journalister har gjort en helhjertet innsats for å leve opp til avisens seriøse rykte, men har i større og større grad blitt skviset mellom Idol og en kjendisprofilert samfunnsdekning, som sank til foreløpig bunnivå under Aps siste landsmøte da avisen dekket Jens Stoltenbergs dametekke uten å nærme seg de politiske kjernespørsmålene. (Dagsavisen 2005)

Tendensene korresponderer dårlig med normer om allsidig informasjon som skal bidra til åpen og dynamisk samfunnsdebatt og danne grunnlag for at borgerne skal fatte veloverveide valg. Noen av utviklingstrekkene som kjennetegner nyhetenes innhold kan utdypes ytterligere.

Enkeltsaker og spill

Den politiske nyhetsdekningen er ikke fullstendig dominert av enkeltsaker og sensasjonshunger, men begrensede saksfelter og personspørsmål er utvilsomt blitt viktigere fokus enn ideologisk baserte programpakker. Til tross for økt fokus på enkeltpolitikere, vies ikke partienes politikk og saker automatisk mer plass¹¹. Forskning viser gjennomgående at oppmerksomheten rundt kandidatene i økende grad koples til maktspill på bekostning av overordnede politiske mål og saker (Østerud m. fl. 2003: 129; Eide 2001: 15; NOU 2003: 50).

Når politisk spill blir et hovedfokus i nyhetsdekningen, på bekostning av politikkenes substans, undergraves viktige journalistiske hensyn til balanse og tilsvar. Økt fokus på og innblanding i det politiske spillet reiser dessuten spørsmålet om hvorvidt journalister faktisk *bør* delta i det politiske spillet. Videre kan det stilles spørsmålsteget ved om journalister i det hele tatt kan konkurrere med politikere om den politiske dagsordenen uten samtidig å være deltakere i det politiske spillet.

Når enkeltsaker og personfokus blir viktigere i nyhetene, blir de også viktigere i politikken (Østerud m.fl. 2003: 129). Pressens fokus på politisk spill medfører at partilederne må være taktiske i sine utspill og innrette handlinger og holdninger slik at de blir mer interessante for mediene å dekke. Slik vris politikken mot det

¹¹ Innholdsanalyse av norsk politikk i riksmidlene Dagbladet, VG, Aftenposten, NRK og TV2 i perioden 18. juni til 19. november 2004. Observer Norge i oppdrag for Ukebrevet Mandag Morgen (2004).

dagsaktuelle, og bort fra det langsiktige og prinsipielle, og en vital målsetting for partiene blir å få fokus på sine kjernesaker. Hege Skjeie (2002) har vist hvordan det er i forholdet mellom journalistikk og partipolitikk at den medialt produserte ustabiliteten blir akutt. Det er innenfor disse nye rammene for politisk debatt og legitimering at medlemspartiene blir mediepartier (Skjeie 2002: 194). Journalistikkens løsrivelse innebærer uforutsigbarhet og ustabilitet i avisenes nyhetsdekning. I tilpasningen til den medierte politiske kommunikasjonen flyttes debattene ut av folkets hus og samfunnshus og gjenspeiler og utspiller seg stadig oftere i etermediene eller trykksverten. Politisk debatt og velgermobilisering foregår innenfor rammer der journalistene har regien (jf. dialogjournalistikken), samtidig som de aktivt deltar i spillet. De temaene journalister unnlater å ta opp, marginaliseres i samfunnsdebatten (Skjeie 2002: 193). Det finnes flere eksempler på at den politiske nyheten ikke tilfredsstiller ideelle krav til nyansert informasjonsformidling. I det følgende er unnlattelsessynd et viktig stikkord:

Unnlattelsessynd

EU-dekningen kan tjene som et eksempel på et saksfelt med viktige beslutningsprosesser som nedprioriteres. EU innlemmes ikke fullverdig i de politiske nyhetene, og EU-relaterte saker i norske nyhetsmedier står dårlig i forhold til den betydningen unionens direktiver har for det norske samfunnet. Særlig omhandler nyheter i løssalgspressen og fjernsynsredaksjonene sjelden EU-spørsmål¹². Av de årlig cirka 1.500 rettsaktene fra EU får om lag 15 prosent konsekvenser for vårt folkestyre, i form av direktiver som Stortinget tar inn i norsk lov (Mandag Morgen 2004). Lav EU-prioritet i redaksjonene synes å gjenspeile debatten som preger dagsordenen i Stortinget og regjeringen. Så lenge det offentlige ordskiftet ikke er preget av reell medlemskapsdebatt – eller hvorvidt enkelte profilerte politikere har skiftet standpunkt eller ikke – er EU sjelden tema i redaksjonene (ibid.). Landets

¹² Observer Norge i oppdrag for Mandag Morgen: Dekningen av EU-spørsmålet i Dagbladet, VG, Aftenposten, NRK (kl. 19) og TV2 (kl. 21) i perioden 1. november 2003 til 31. januar 2004. Av totalt 2.240 oppslag om politikk omhandlet 115 med EU-spørsmål, tilsvarende cirka fem prosent (Observer Norge 2004).

største nyhetsmedier benyttet imidlertid heller ikke anledningen EU-utvidelsen ga til å sette unionsspørsmål på dagsordenen.

Fra journalistisk hold tilbakevises beskyldninger om mangelfulle prioriteringer ofte med at overvåkning av alle viktige beslutningsprosesser er så kostnadskrevenne at EU-dekningen i hovedsak blir et ressursproblem. Forsømmelsen av et bredt saksfelt og beslutningsprosesser med viktig relevans for både den enkelte borger, myndighetene og hele det offentlige ordskiftet om demokrati og suverenitet, og for både representerer utvilsomt en unnlåtelsessynd.

Den politiske nyheten *veksler* mellom å være inklusiv og eksklusiv blant annet med hensyn til hvilke temaer og aktører som utgjør innholdet. Dersom inklusjonen eller eksklusjonen blir systematisk oppstår et informasjonsproblem. Det finnes eksempler på at ikke bare beslutningsprosesser, men også personer eller grupper av personer er utsatt for systematisk over- eller underrepresentasjon. Toppfiksering eller personfiksering, for eksempel ved at enkelte partiledere får relativt mye oppmerksomhet på bekostning av andre, er ikke uvanlig i norske nyheter. Analyser av kildetilfang i norske medier viser gjennomgående at nyhets- og reportasjedekningen er topptung (Skjeie 2002: 196; Allern 2001). Sigurd Allern (2001) har vist at kildene det henvises til i første rekke er politikere, byråkrater, eksperter, organisasjonsledere, samt talsmenn for rettsvesen, politi og helsevesen. Politiske nyheter i norsk løssalgspresse og riksmidier viser at et knippe av partiledere og statsråder får gjennomgående mye oppmerksomhet på bekostning av andre politiske aktører (Observer Norge 2004).

Hvilke toppolitikere som blir medieyndlinger, og hvem som til en hver tid løftes frem i vinden, varierer med nyhetskjedens skiftende fokus: Journalister, politikere og andre som er aktører i den politiske offentligheten koples sammen gjennom politiske nyheter og utgjør et slags fellesskap som gjerne blir utgangspunktet og rammen for en nyhetskjede. Oppslag i de største avisene blir gjerne toneangivende for morgennyhetene. Fra og med morgennyhetene i etermediene settes ofte en dagsorden som blir styrende for den politiske debatten i de fleste mediene gjennom et

nyhetsdøgn. Gjennom løpende nyhetsbulletiner i radio og fjernsyn, og særlig gjennom kontinuerlige oppdateringer via Internett, holdes sakene varme. Etermediene konkurrerer om lyttere og seere, og innholdet i de ulike debattprogrammene omhandler ofte de samme temaene. Medieintern konkurranse forsterker nyhetskjedenes slusemekanismer ytterligere.

En konsekvens er at nyhetsbildet snevres inn både med hensyn til temaer og aktører. Når dagsordenen først er satt, gjør nyhetskjedens slusemekanismer det vanskeligere å slippe til med nye saker, og ofte er aktørene som innlemmes gjengangere i mediebildet gjennom en hel dag eller den perioden saken raser. I slike situasjoner blir hensyn til både balanse og nyanse skadelidende. Nyhetskanalene blir gjenbruksstasjoner og nyheten blir gjenstand for resirkulering. Et snevrere nyhetsbilde og resirkulering av nyheter truer det reelle mangfoldet i informasjonsformidlingen. I norske medier er nasjonale saker dominerende på bekostning av lokale eller overnasjonale. Samtidig er ferske stortingsrepresentanter og lokale politikere nærmest usynlige i forhold til partiledere eller etablerte politikere med lang fartstid på Stortinget (Observer 2004). Økt mangfold i medier og kanaler gir dermed ingen garanti for større mangfold i nyhetsbildet.

Nyheten er journalistens nyttigste redskap for informasjonsarbeid, men potensialet utnyttes ikke optimalt. Nyhetsjournalistikken er løsrevet fra partiene, men følger ikke alltid gode normer for nøytralitet eller rettferdighet. Nyheten formidler politikk både ekstensivt og intensivt men den omfatter ikke alle relevante politiske prosesser og temaer. At den politiske nyheten rommer mer og i økende grad er inklusiv betyr ikke at enkeltpersoner eller enkelte grupper ikke systematisk ekskluderes. Mediernes prioritering av ulike politiske saker virker førende på velgernes oppmerksomhet, og publikum vektlegger saker med sentral plass i mediene, og det er åpenbart at den politiske dagsordenen som fremgår av mediene påvirker den politiske diskursen i samfunnet (Aardal m. fl. 2004). Dermed er det et solid tankekors at ytringsfrihetskommisjonen eksplisitt fraskriver mediene mye av ansvaret for kvaliteten i informasjonen som formidles til allmennheten (jf. 2.1.3).

I journalistens arbeid med å tilrettelegge og vedlikeholde en felles offentlighet er mer eller mindre objektive nyheter og reportasjer viktige redskaper, men ikke de eneste: ledere og redaksjonelle kommentarer er subjektive redskaper i arbeidet med fortolkning og opinionsformidling:

3.2.2 Fortolker – offentlighetens generalist?

Mens nyansert informasjonsformidling innebærer å gjenfortelle fra de ulike deloffentlighetene, innebærer upartisk fortolkning å formidle innenfra til noe utenfor. Gjennom kommentarer og vurderinger er journalisten ideelt sett generalist med spesialkompetanse som opptrer som publikums informerte guide. Problemstillingen kan for ordens skyld repeteres:

ii) Hva kjennetegner redaksjonelle kommentarer i forhold til prinsippene om upartisk opinionsformidling?

I det følgende er ledere og redaksjonelle kommentarer med hovedformål knyttet til politisk journalistikk i Aftenposten og Dagbladet på valgdagen i henholdsvis 1981, 1993 og 2001 lagt til grunn for å illustrere noen poenger¹³. Hensikten er å skisere hvordan journalistisk praksis i de utvalgte avisene står i forhold til prinsippene om upartisk opinionsformidling. Mens partipressen gjenspeilet partibånd og ideologisk ståsted, er upartiskhet i dag en viktig norm. (jf. Vær Varsom). Pressen har i dag verken økonomiske eller organisatoriske bindinger til partiene (NOU 2003: 19), og normen om upartiskhet er eksplisitt uttrykt i avisenes formålsparagrafer (Siemensen 1999: 85). Problemstillingen diskuteres først med utgangspunkt i tekstmaterialet fra

¹³Aftenposten og Dagbladet er begge sentrale premissleverandører i norsk offentlighet. Avisene har ulike ideologiske røtter og forskjellige eiere (Aftenposten: tidl. "uavh. konservativ" og Schibsted-eid, Dagbladet: tidl. "venstre uavh." og AS med Orkla som viktigste eier) (Siemensen 1999: 29). Begrunnelsen for årstallene er at et flertall av aviser hadde sterk partiloyalitet så sent som på 1980-tallet (NOU 1982: 227-228; Skjeie 2001: 164; Siemensen 1999: 29). Valgdagen er valgt ut fordi det i den forbindelsen har vært vanlig at avisens på leder- eller kommentarplass gir publikum føringer eller anbefalinger (Siemensen 1999: 70-71). Omfanget av dette empiriske materialet er så begrenset at det kun kan benyttes for å illustrere noen poenger.

Aftenposten og Dagbladet. Deretter gis en mer utfyllende diskusjon, med støtte i resultater fra nyere medieforskning.

Aftenposten og Dagbladet¹⁴

På valgdagen i 1981 var Aftenpostens lederartikkel klar i sin partiløje oppfordring til publikum. Under overskriften ”*Velg en ny kurs*” ble det eksplisitt argumentert for at en borgelig regjering var nødvendig for en ny kurs og ”*et arbeide til beste for alle, partifolk eller ikke*”:

(...) Som rimelig er blir det mye penger og finanser i en valgkamp, og det er viktig nok, men det er også kommet klart frem at borgerlig politikk setter enkeltmenneskene i en annen stilling enn sosialistene. (...) Vi trenger et skifte og en ny kurs. Det er det de tre borgerlige partier innbyr til ved valget i dag. (Aftenposten 1981)

Under sin ledertittel ”*Valget og pressen*” uttrykte Dagbladet bekymring for mediebildet, som i følge avisen var preget av manglende upartiskhet:

(...) Men selv om nye journalistiske virkemidler blir satt inn, har ikke det tradisjonelle politiske mediabildet endret seg stort foran dette valget. Avisene har flokket seg omkring sine partier, kandidater og regjeringalternativer. Deres lederkommentarer har tatt klart parti, og deres vinklinger av de politiske hovedoppslagene har ikke levnet stor tvil om hvordan de ønsker velgerne skal opptre på valgdagen. (Dagbladet 1981)

Dagbladet understreket samtidig sin egen ambisjon om å tegne et upartisk og realistisk bilde av valgsituasjonen¹⁵:

Mange finner det fortsatt forvirrende at de ikke finner Dagbladet i denne enkle partipolitiske verden som avisbildet har stått fram de siste ukene. Årets stortingsvalg er det andre vi ikke har villet framstå med noen bestemt partietikett knyttet til vårt navn. Vi har derfor heller ikke villet anbefale våre lesere å stemme på et bestemt parti eller for en bestemt regjeringssløsning. Etter beste evne har vi prøvd å gi et mest mulig realistisk bilde av valgkampen og bidra til størst mulig klargjøring av de alternativene som foreligger. (Dagbladet 1981)

¹⁴ Kategoridefinisjoner og klassifikasjonsprosedyrer er redegjort for i Appendiks A.

¹⁵ Dagbladet besluttet i 1972 at avisens medarbeidere ikke lenger skulle være tilstede på møtene i Venstres stortingsgruppe. Dagbladets endelige brudd med Venstre kom foran valget i 1977 (Simensen 1999: 64-65).

Avisen var likevel ikke konsistent. Gjennom sin nærmest institusjonaliserte spalte, *Ytring*¹⁶, fikk Arne Skouen frie tøyler:

(...) Det vi kaller «uavhengighet» under en valgkamp er å ta risken på å mene all verden, som betyr på den ene og på den andre side, avhengig av dagens situasjon. Men en avis er en levende organisme med rot i egne tradisjoner, om den er saltet verd. Trass i alt snakk om likhet mellom AP og H, er det et avgjørende slag om samfunnsstyring som utkjempes i dag, der partiene ikke har det fnugg til felles, over hele registeret fra olje til skole. I denne avisen har den planøkonomiske samfunnsmodellen hatt sine dyktigste forkjempere da det røynt på, det forplikter til kamp når den blir så alvorlig utfordret som den blir i dag. Alt Kåre Willoch & Co. står for har alltid stått denne avisen så fjernt vi skulle kostet på oss en smule amerikanisering vi også, og «declared». (...) Se dere om i selskapet dere havner om dere forlater Gro Harlem Brundtland. Ennå er det ikke for sent å vende tilbake til vettet! (Dagbladet 1981)

Av totalt fire ”redaksjonelle” artikler i Dagbladet var tre nøytrale – hvor av lederen i hovedsak var viet redefinering av egen rolle, mens ”ytringen” var partiloyal og eksplisitt i sitt forøk på publikumspåvirkning. Aftenpostens politiske kommentarstoff var avgrenset til lederen, der oppfordringen til folket om å støtte et borgerlig regjeringalternativ med Høyre i spissen var entydig. Til tross for at partipressen formelt tilhørte fortiden, sto praksis hos begge medieaktørene langt unna normene om upartisk informasjonsformidling.

I 1993 var Aftenpostens lederskribent langt på vei publikums informerte guide. I ”*Bruk stemmeretten*” ble velgerne oppfordret til å la helhetsvurderinger avgjøre stemmegivningen, uten å la EF-saken forurene valget:

(...) Valgkampen har jo vært preget av at de tradisjonelle allianser i norsk politikk er forsvunnet, og dét uten at det er etablert nye, alternative regjeringskonstellasjoner. (...) Under henvisning til at det spørsmålet (red.anm: EF) blir avgjort i bebudede folkeavstemning, kan alle andre trygt stemme ut fra den politiske helhetsvurdering som bør legges til grunn – også ved dette valg. (Aftenposten 1993)

¹⁶ Arne Skouen (1914-2003): Journalist i Dagbladet fra 1935-47. Fast kommentator bak spalten ”Ytring” i årene 1971-1983, i alt 2850 ytringer. Ansatt i lederavdelingen som kommentator og lederskribent fra 1985-1995.

Aftenposten viet resterende kommentarplass til ekstern ekspertise og mer forskningsbaserte, nøytrale betraktninger om valgkampen¹⁷. Også Dagbladet var opptatt av EF-sakens innvirkning på valgkampen. I to lederartikler, ”*Motstanden bare øker*” og ”*Usikkerhet*”, var EF og valget tema, og Dagbladet oppfordret sine lesere til å benytte stemmeretten for å sikre legitimitet i myndighetenes beslutninger:

(...) Dagens valg dreier seg ikke bare om vår tilknytning til Europa, men om tusen viktige og mindre viktige avgjørelser som stortingsrepresentantene får til behandling i neste valgperiode. Det er en utbredt og populær sport å klage over våre politikere. Men den som ikke benytter seg av sin stemmerett, har i hvert fall lite å klage over. (Dagbladet 1993)

Dagbladet hadde i tillegg to kommentarer, og begge svarer til oppfatningene om en generalist- eller spesialistrolle; én om årsaker til økt EF-motstand i folket, og én om fjernsynets rolle i valgkampen. Kommentaren ”*Hvem avgjør valget?*” at avisens meningsbærere har internalisert en normativ oppfatning om nøytral formidling:

Aldri har så mye valgkamp blitt ført i så mange TV-kanaler som fram til denne valgdagen. Og hva har TV-mediens rolle vært? Først og fremst slik den bør være: Formidlerens og ikke forførerens. (Dagbladet 1993)

På lederplass i 2001 rådet Aftenposten velgerne til å la et helhetsperspektiv være utslagsgivende ved valgurnen. Lederskribenten tok på seg arbeidet med å tyde de uklare samarbeidsmønstrene som hadde preget valgkampen:

(...) selv i et land med så liten politisk, kulturell, demografisk og sosial oppsplitting som vårt, er det viktig at vi styres av regjeringer som har tradisjon for å føre en helhetlig politikk. Derfor behøver vi da også partier som har tradisjon for å føre en helhetlig politikk som har tyngdepunkter på begge sider av den politiske midtlinjen. (Aftenposten 2001)

Foruten lederen var Aftenpostens kommentarstoff om politikk plassert i sportsdelen. Det er en interessant observasjon at sportsredaksjonens prioriteringer inkluderte valgkamp og stortingskonstellasjoner. I spalten ”*Valgkamp uten idrett*” utdypet

¹⁷ Daværende leder Bjarne Kristiansen av Opinion Bergen nøytral og grundig analyse av valgkampen i 1993, med utgangspunkt i mer enn 6000 intervjuer og flere landsomfattende målinger: ”Mellom maktpartier og sakspartier”.

avisens faste sportskommentator sine egne betraktninger om politikk og idrett, innenfor en maktkritisk ramme.

Dagbladet benyttet også sin lederplass til å vektlegge betydningen av hver enkelt stemme, tross utydelige konstellasjoner og ulendt politisk terreng:

(...) Så selv om det er et selvtilfreds folk som har vansker med å se de klare politiske alternativer som i dag kan stemme, så er det ingen god grunn til å bli sittende hjemme. (Dagbladet 2001)

Avisen nøyde seg ikke med å generalisere. Kommentaravdelingen gjorde også forsøk på å predikere valgfallet. Under overskriften ”*Parti uten sak*” var Arbeiderpartiets trolig ”*dårligste valg siden mellomkrigstida*” nærmest ferdig årsaksanalysert allerede da Dagbladet gikk i trykken, natten før valget. Å fortolke hendelser før de har inntruffet fikk dessuten prioritet nok til å havne på side to. Mens Aftenpostens sportskommentar ble viet valgkamp og idrett, viet Dagbladet sin kulturkommentar til valgkamp og politisk reklame, og særlig Arbeiderpartiets reklamekampanje fikk kritikk. Kritikken var mer eller mindre ubegrunnet og ikke samsvarende med god folkeopplysning. Kommentaren var nemlig i hovedsak fokusert rundt reklamenes potensial innen ”*forføringskunst*”. Dermed hadde begge avisenes politiske kommentarstoff nedslagsfelt også utenfor avisenes politiske seksjoner.

Ny aktøridentitet?

Endringer i det redaksjonelle stoffet i Aftenposten og Dagbladet kan oppsummeres ved tre forhold som skiller seg ut som særlig interessante i forhold til prinsippene om nøytral fortolkning og opinionsformidling: Poengene kan understøttes med resultater fra nyere medieforskning:

1. Vaklende lojalitet: Verken Aftenposten eller Dagbladet opptrådte som partinøytrale opinionsformidlere i 1981. I følge Dagbladet var det generelle mediebildet fremdeles preget av sterke bånd mellom medier og partier. Dagbladets benyttet derfor lederplassen til å understreke sin egenidentitet som uavhengig, men avisens praksis var likevel ambivalent; i den samme avisutgaven, og på sentral kommentar plass, fikk en av de sentrale husterkerne uttrykke sterk skepsis og

instruktive motforestillinger *mot* nøytralitet. Dagbladets syn på det generelle mediebildet stemmer dessuten med innsikten om at flertallet av avisene på 1980-tallet fremdeles var lojale til bestemte partier eller ideologier (NOU 1982: 227-228; Skjeie 2001: 164; Simensen 1999: 29).

2. Selvstendig fortolker på borgernes vegne: Det redaksjonelle stoffet på valgdagen i 1993 viser at begge avisenes praksis korresponderer med oppfatninger om upartisk fortolkning. På lederplass prioriterte begge avisene å rettlede velgerne, i samsvar med prinsipper om en oversetterfunksjon og nøytral opinionsformidling. Uavhengige eksperter fikk dessuten høy prioritet i begge aviser. Til sammenlikning fikk partiledere disponere sentral kommentar plass i 1981. Økt bruk av uavhengig ekspertise er forenlig med et prinsipp om nøytral folkeopplysning. At partilojale anbefalinger er erstattet av mer eller mindre nøytrale kommentarer, og at det er en tendens til at egne stoffprioriteringer blir viktigere, er helt sentrale aspekter ved journalistikkens selvstendigjøringsprosess. Observasjonene kan støttes med funn fra nyere medieforskning. Hege Skjeie (2002) har vist hvordan medienes selvforståelse gradvis har endret seg: Lojale bindinger til partier og allmennkringkastere med folkeopplysningsprosjekter, er erstattet av en selvforståelse der formidling fra andre samfunnsinstitusjoners virksomhet blir stadig viktigere (Skjeie 2002: 192).

3. Utvidet og uklar aktøridentitet: Også i 2001 var begge avisenes lederartikler forsøk på å tyde samarbeidsmønstre og vektlegge betydningen av å benytte stemmeretten, og innholdet gir dermed klare assosiasjoner til prinsippene om journalisten som selvstendig og nøytral fortolker på borgernes vegne. Dagbladet nøyde seg ikke med å kommentere valgkampen og generalisere utsiktene i forkant av valget; dristige røster gjorde i tillegg forsøk på å *predikere* og forklare selve valgresultatet *før* urnene var fylt og stemmene talt. At både Aftenposten og Dagbladet lot politisk kommentarstoff skli ut over de politiske redaksjonenes arbeidsfelt, til henholdsvis sportsredaksjonen og kulturredaksjonen er interessante observasjoner. Betrachtingene om de to avisenes kommentarstoff minner nemlig om Martin Eides (2003) observasjoner om

journalistisk praksis i Verdens Gang, der tendensen er at kommentarjournalistikken i én og samme avis lever side om side med populærjournalistikken:

Den norske offentlige samtalen er ikkje den same utan den særeigne populær-journalistiske miksturen av det himmelropande uvesentlege og det uomtvisteleg viktige. Det står fast at norsk offentlig demokrati og offentlege liv er sterkt prega av denne journalistikken med si herlege blanding av kvalitet og sensasjon – av dette blandingsbrygget av intelligent informasjon og publikumssmigrande laussalspopulisme. (Eide 2003: 113)

Også i den siste maktutredningen er det et poeng at de største løssalgsavisene i Norge i større grad enn før er preget av journalistisk sammenblanding av seriøsitet og sensasjon (Eide 2001: 37; NOU 2003: 50). Eide kaller sammenblandingen ”journalistisk schizofreni”, - en tendens der popularisering lett slår over i populisme (Eide 2001: 36, 25). I forhold til oppfatningen om et oversetteroppdrag er fenomenet ikke uproblematisk. Dette utdypes nedenfor:

3.2.3 Oversetterproblemet

En mer selvstendig journalistikk innebærer at både de politiske nyhetene og kommentarstoffet produktutvikles og presenteres på en måte som, i følge Martin Eide er særegen norsk (Eide: 2001). Tunge nyheter, lette nyheter, kommentarer og underholdning, seriøsitet og sensasjon blandes sammen. I denne røren vaker det flere utfordringer i forhold til prinsippene om informasjonsformidling som bidrag til en opplyst offentlighet. Når viktige premissleverandører er ”schizofrene” er det for det første en utfordring å sikre mekanismer som hjelper publikum å skille seriøsitet og sensasjon. Den norske offentligheten er allerede sterkt preget av miksturen, som i én ytterliggående konsekvens kan medføre at ”alt” foregår på en medieskapt midtscene, der betydningen av å stemme ved stortingsvalg og på Idol-deltakere fremstår som like (u)viktig, eller der politikernes kjærlighetsliv jevnstilles med deres hjertesaker. I tabloidenes fargesterke format drukner nyansene, og samrøren blir mørkegrå og lite informativ.

Blandingen av kommentarjournalistikk og populærjournalistikk gjør det, for det andre, vanskeligere å identifisere aktørene. Slike identifikasjonsmuligheter er viktig

for at leserne skal kunne forholde seg selvstendig kritisk til journalisters kommentarer og vurderinger. I forlengelsen av denne tankegangen, og i forhold til det som allerede er sagt om kommunikasjonsflyt *på tvers* av de ulike deloffentlighetene (jf. 3.2), aktualiseres også en problematikk rundt hvorvidt pressen fungerer som en egen offentlighet, - i ferd med å utdifferensiere seg både som eget felt og overgripende arena. Denne dobbeltfunksjonen aktualiserer identitetsproblemet ytterligere, og etterlater seg dermed et sentralt spørsmål om hvordan arenaene *bør* være institusjonalisert for at det skal være mulig å identifisere aktørene. Utvikling av en særegen virkelighetsoppfatning innenfor journalistikken som en egen deloffentlighet, eller et eget utdifferensiert felt, er en utfordring i forhold til journalistens rolle både som nyansert formidler og upartisk fortolker. Det oppstår et oversetterproblem. Spørsmålet er hvem som skal formidle og oversette fra det journalistiske feltet.

3.2.4 En utvidet tjenerrolle

I kraft av sin doble oversetterstatus er journalisten i en særegen posisjon som både garantist som informerer og formidler, og som generalist som vurderer, kommenterer og fortolker. Fra denne posisjonen deltar journalisten som selvstendig forhandler av et offentlig samtykke til politiske beslutninger. I den siste maktutredningen, og også i den danske maktutredningen fremheves betydningen av mediens nye forhandlerrolle (Eide 2001: 25; Skjeie 2002: 193).

Politisk handling i et moderne demokrati forutsetter at det fortløpende skapes en form for offentlig legitimitet til de politiske beslutningene. Et slikt offentlig samtykke tar form av den til en hver tid dominerende offentlige meningen om det aktuelle temaet. Politikeres troverdighet og tillit er blitt medieformidlede størrelser, og dermed avhengig av den journalistiske formidlingen. Den dominerende offentlige meningen produseres forløpende i og gjennom mediene. Hege Skjeie (2002) knytter denne endringen i selvforståelse til en kommersialisering, hvor mediene får rolle som selvstendig institusjon som opererer fra egen styringslogikk på et marked der kontakten mellom medier og publikum er et mål i seg selv (Skjeie 2002: 192). I den

kommersielt innrettede populærjournalistikken skjer denne forhandlingen i en uformell, muntlig stil med sikte på å fremdyrke en fellesskapsfølelse. Martin Eide (2001) har omtalt tendensene som ”*du-formens gjennombrudd i norsk journalistikk*”, og som på sitt beste innebærer ”*en demokratisering*”, og på sitt verste ”*en forulemping av leserens intelligens*” (Eide 2001: 25). Dermed gir dialogjournalistikken, eller utskiftningen av ”vi” med ”du” grunn til å vise årvåkenhet for mulige endringer i journalistisk makt.

Medienes utvidede tjenerrolle - den nye forhandlerrollen - innebærer at journalistikkens demokratiske mandat i praksis går langt ut over både fortolker- og formidleroppdraget. Dermed er diskusjonen på vei over i journalistisk praksis i forhold til forståelsen av et samfunnsoppdrag, for koplet med økt selvstendigjøring og styrket profesjonskamp får den nye forhandlerrollens kritiske aspekter stadig tydeligere utfall i rollen som den fjerde statsmakt.

3.3 Samfunnsoppdraget

Den nye forhandlerrollen forutsetter at pressen har troverdighet. Som både selvstendig forhandler av offentlig samtykke til politiske beslutninger, og kritiker med anselig respekt, er det en forutsetning at pressen løpende innkasserer tillit for sin praksis. Som yrkeskorps med sterke profesjonsambisjoner streber journalister etter frihetsprivilegier og offentlig anerkjennelse for egendefinerte metodenormer. Innsikt i denne kontinuerlige profesjonskampen er fundamental for å forstå hvordan utøvende journalistikk står i forhold til det selvpålagte vokteroppdraget. Dermed er det på tide å friske opp problemstillingene:

iii) Hva kjennetegner yrkesgruppens profesjonskamp?

Fokus er yrkesholdningen og metodenormene som karakteriserer den pågående frigjørings- og profesjonskampen. Denne kampen setter preg på, og er i stor grad bestemmende for pressens praksis som kontrollør og kritiker, som er neste tema:

iv) Hva kjennetegner den granskende og kritiske journalistikken?

Diskusjonen støttes med resultater fra aktuell medieforskning fra makt- og demokratiutredningen, eksempler fra rettspraksis, avgjørelser fra Pressens faglige utvalg, samt innspill i offentlig mediedebatt fra tidsskifter og aviser.

3.3.1 Styrket profesjonskamp og nye metodenormer

Journalistenes profesjonsambisjoner har vært særlig tydelig på siste del av 1990-tallet (Raaum 2001: 60). Tross intensivert profesjonskamp, innebærer en sammensatt realkompetanse at journalistene henter legitimitet fra en svak profesjonsplattform. En profesjonsgruppe er per definisjon avgrenset ved at gruppen besitter spesielle kunnskaper knyttet til utøvelse av en bestemt praksis (Esaiasson & Holmberg 2002: 31). Enkelte har hevdet at et profesjonsfelleskap også er kjennetegnet av retten til å bestemme over egen virksomhet uten innblikk fra samfunnet for øvrig (ibid.). Til sammenlikning er journalistisk yrkespraksis i hovedsak beskyttet av selve ansettelsesforholdet i mediebedrifter. Yrkesgruppen har fått egne utdannelsesinstitusjoner, men utdannelsen gir ingen tittelbeskyttelse. Det er gjennom ansettelsesforholdet, og som en integrert del i en industri, at redaktører og journalister er gitt sitt formelle maktgrunnlag (Raaum 2001: 67). Den svake profesjonsplattformen gir heller ingen garantier for at yrkesgruppen tilfredsstillende kunnskapsprivilegiet, og plattformen styrkes ikke når det i journalistisk praksis jevnlig avdekkes kunnskapsmangler eller dårlig kildearbeid. Mens legitimiteten er basert på alliansen med allmennheten gjenstår det å overbevise om at nettopp journalistene besitter en uovertruffen evne til å vurdere hva slags stoff folk trenger – og en tilsvarende evne til å gjøre dette stoffet tilgjengelig for publikum.

En viktig aspekt ved journalisters profesjonsprosjekt er å spille ut de nyttigste normene, det vil si normene som mest iøynefallende etablerer yrkesholdningen. Odd Raaum (2001) omtaler strategien som ”etisk rensing”. Habilitet er stikkordet, og målet med prosessen er å sikre profesjonell troverdighet og integritet – og slik stabilisere det svake profesjonsfundamentet (Raaum 2001: 67).

Et varemerke ved journalistisk yrkesutøvelse blir dermed å aksentuere prinsippene om yrkesetikk og troverdighet som kompensasjon for den svake profesjonsplattformen. Yrkesetikken og troverdigheten ligger imidlertid ikke fast som prinsipper, men må løpende legitimeres og opprettholdes. Profesjonskampen og journalistisks praksis utspiller seg i skjæringspunktet mellom de gjeldende metodenormene og presseskikk på den ene siden, og jus på den andre siden. Dette kan illustreres i forhold til metodenormer for henholdsvis kildevern og personvern.

Kildevern

Journalistene har innkassert en prinsipiell rett til å dekke kilden (jf. 2.2.3). Yrkesgruppens praksis er imidlertid bare unntaksvis sammenfallende med den opprinnelige forutsetningen for denne godkjenningen, nemlig plikten til å bøye seg for rettens avgjørelser. Farvannet rundt kildevernet er uoversiktlig, og yrkesetikk og jus driver ofte inn i kollisjonskurs. Dilemmaene oppstår når journalisten står med én fot i hver sjø; til journalistrollen og borgerrollen knytter det seg ulike rettigheter og plikter. Dermed blir profesjonell disiplinering viktig.

Slike spenninger mellom kildevern og jus kan for eksempel oppstå der journalister blir bedt om å gjenfortelle vitneutsagn i retten. Følgende episode fra 1995 kan tjene som eksempel på yrkesdisiplinering: I forbindelse med en politipågrep hadde en journalist snakket med to fartssyndere, og Høyesterett påla journalisten å gjenfortelle vitneutsagn og komme med egen vitneforklaring. Både Norsk journalistlag, Presseforbundet og Redaktørforeningen reagerte med å advare journalisten og vedkommendes redaktør mot å ta av seg journalisthatten. Partene inngikk et kompromiss og løsningen ble en begrenset vitneforklaring (Raaum 2001: 68). Et ferskt eksempel på slik disiplinering er den nylig avsluttede rettssaken der Kjell Inge Røkke var korrupsjonsanklaget, blant annet i forbindelse med anskaffelse av båtførersertifikat. Redaktør Amund Djuve i Dagens Næringsliv ville ikke etterkomme krav fra påtalemyndighetene om å levere et lydbandopptak der hans journalister intervjuet et vitne. Djuve begrunnet avgjørelsen med normen om kildevern (NRK-Alltid Nyheter). Den profesjonelle disiplineringen er så sterk at yrkesetisk ulydighet i

verste fall kan føre til forvisning fra presseorganisasjonene. Norsk journalistlag har vedtatt at brudd på kildevernet er tilstrekkelig eksklusjonsgrunn (Raaum 2001: 69).

Presseorganisasjonene har langt på vei lykket med et bredere og sikrere rettsvern for pressens kilder. Det regulerte kildevernet gir journalister et mandat som strekker seg langt ut over politiets. I norsk journalistisk praksis er det i dag en doktrine at hensynet til kilden som har mottatt et løfte om full anonymitet har forrang. I følge pressen selv handler det ikke om egen bekvemmelighet, men om retten til å bistå med opplysninger av allmenn interesse (Ihlebak 1985: 154). Med friheten følger viktige forpliktelser til journalistisk ansvarlighet og arbeidsform. Spenningen mellom pressens jakt på den eksklusive avsløringen og politiets etterforskning, reiser viktige spørsmål knyttet til bevisførsel og sikkerhet, og manglende journalistisk ansvarlighet kan undergrave straffeforfølgning og prosedyrer i rettssystemet. Gråsoneproblematikken mellom åpenhet om kildene og kildevern, har dessuten reist spørsmål om mediene i blant bruker kildevernet for å dekke over dårlig kildearbeid, som en form for egenbeskyttelse.

At problematikken rundt kilder, identifikasjon og åpenhet oppfattes som påtrengende gjenspeiles i endringsforslagene fra utvalget som arbeider med revisjon av Vær Varsom-plakaten. Det er først og fremst ønsket om mer konsise, klare og oppdaterte retningslinjer for journalistisk praksis som har motivert til arbeidet med revisjon (Journalisten 2005). I forslaget til Norsk journalistlags hovedstyre fastslås det at anonyme kilder bør være det unormale, og redaksjonens begrunnelse for å bruke anonyme kilder bør være mer tungtveiende enn det som er dagens praksis. I følge utvalgsleder Sven Egil Omdal bør det bli et viktig hovedprinsipp at pressen viser større åpenhet i forhold til kildene, blant annet økt bruk av objektidentifisering (Journalisten 2005). I forhold til saklighet og omtanke i presentasjon og innhold, er det et viktig prinsipp i forslaget at *relevans* skal bety mer. Et eksempel på slik relevans er at dersom en politiker har gjort noe dumt, bør det i større grad tas hensyn til om det er relevant at personen er politiker eller ikke. Samtidig foreslår utvalget at varsomhet med identifikasjon skal utvides til å gjelde i mer enn kriminal- og

rettsreportasjer¹⁸. Med dette dreier diskusjonen over i pressens praksis i forhold til personvern:

Personvern

Pressens egne etiske prinsipper for personvern og normer for publisering ble diskutert i 2.2.4. Menneskerettighetsdomstolens signaler har bidratt til en mer liberal injurielovgivning i Norge, og pressen er bevilget større frihet, blant annet gjennom referatprivilegiet. Forutsetningen er at pressen refererer i rollen som vakthund for å ivareta allmennhetens informasjonsbehov. Gjennom en mer ”pressevennlig” injurierett er personvernet nedtonet. I praksis innebærer dette frigjøring fra eldre metodenormer. Denne frigjøringen er stadig mer synlig i pressens praksis, blant annet i dekingen av kriminalsaker.

Pressedekningen av kriminalsaker er først og fremst kjennetegnet av kildeliberalisering. Mens vanlig praksis har vært varsomhet i forhold til rettsikkerhet, for eksempel ved ikke å offentliggjøre intervjuer med personer som er innkalt som vitner i straffesaker, er det, som nevnt, i dag trekk ved mediedekningen som minner om foregripelse av domstolens avgjørelser. I tillegg til at pressen disponerer fullmakter overfor kildene som er videre enn påtalemyndighetenes, innlemmes stadig flere som legitime kilder. Politi, advokater og et stadig bredere utvalg av såkalte eksperter uttaler seg – blant annet psykiatere med taushetsstradisjoner – og ”lekker” i økende grad informasjon til mediene (Raaum 2001: 69). I den praktiserende journalistikken er det dessuten aksept for, og betydelig vilje til, å identifisere lovbrøtere stadig tydeligere. Kildeliberaliseringen gjenspeiles i revisjonsutkastet til Vær Varsom-plakaten, der utvalget foreslår at identifikasjon generelt bør gjøres oftere, og bli vanligere praksis ved særlig alvorlige påstander, gjentatte kriminelle forhold eller der det er fare for å forveksle personer (Journalisten 2005).

¹⁸ Vær Varsom 2001, 4.7: ”Vær Varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn i kriminal- og rettsreportasje. Vis særlig omtanke ved omtale av saker som er under etterforskning, og i saker som gjelder unge lovovertridere. Avstå fra identifikasjon når dette ikke er nødvendig for å tilfredsstille berettigede informasjonskrav”.

Det finnes eksempler på at mediernes granskingsoppdrag i kombinasjon med retten til å identifisere og bringe ut informasjon har resultert i hensynsløse metoder og forhåndsdommende karakteristikk. I 2002 valgte tidligere helseminister Tore Tønne å ta sitt eget liv bare kort tid etter Dagbladets oppslag om hans etterlønn. NHO-president Jens Ulltveit-Moe gikk i all offentlighet hardt ut mot Dagbladet da han hevdet avisen, gjennom spekulasjoner som kunne gi leserne assosiasjoner til korrupsjon, var skyld i Tønnes tragiske dødsfall:

Ja, jeg anklaget Dagbladet for mord. Jeg gjorde det i affekt. Og du verden så rett jeg hadde! Dagbladet begikk et karakterdrap på Tore Tønne, som førte til at han begikk selvmord. (Journalisten 2003)

Kort tid etter tragedien satte PFU ned et uavhengig ad hoc-utvalg, Bruråsutvalget, for å vurdere mediernes dekning (Journalisten 2003b). I kjølvannet av saken blusset debatten om pressens ansvarlighet opp, og det var bred enighet, offentlig og internt i pressen, om pressens avsporing.

Odd Raaum (2001) poengterer at pressen selv sjelden betviler berettigelsen til å drive egen etterforskning. Stadig oftere tilbakevises påstander om sviktende personvern hensyn med at identifiseringen tjener rettssikkerheten; åpenhet gjør det vanskeligere å skjule maktmisbruk og sikrer årvåkenhet. Pressen begrunner også sin etterforskning ut i fra et angivelig behov for å gi et helhetsbilde av saken så raskt som mulig, med biografisk informasjon om de siktede eller ofre (Raaum 2001: 70). Det finnes eksempler på at pressefolk forklarer kritikkverdige oppførsel og manglende personvern med at det er blitt så mange kanaler som er ute etter samme stoffet, og at det særlig er ferske journalister med manglende dømmekraft som begår overtramp. Økt medieintern konkurranse skjerper dessuten jakten på eksklusive saker, og journalister ledes oftere til å benytte seg av mer nærgående metoder. Pressens innsyns- og identifikasjonsrett er slagkraftige våpen, og det er redaktørens ansvar å modere aggressiv journalistikk for å forhindre hensynsløse, forhåndsdommende eller injurierende omtaler.

Til tross for at påstander om sviktende personvern hensyn oftere tilbakevises, viser pressens praksis for selvjustis gjennom PFU at det finnes grenser. Både VG og

Aftenposten fikk påtale fra PFU i sin omtale av Veronica Orderud (Raaum 2001: 70). Mot Aftenposten konkluderte PFU med at ”enkeltutsagn og oppslaget som helhet virker forhåndsdommende” (FPU-sak Nr. 174/99). I Tønnesaken styrte PFU unna, men overlot arbeidet til det uavhengige Bruråsutvalget. I utvalgets rapport, som for øvrig var luket for henvisninger til Vær Varsom-plakaten, fikk både Dagbladet, NRK og Aftenposten påtale for mediedekningen av Tønnesaken. I følge utvalget var Dagbladets største synd at de ikke møtte Tore Tønne slik at han selv fikk gjennomgå dokumentene avisen satt på før de startet saken. NRKs RedaksjonEN knyttet, i følge utvalget, uheldige forbindelser mellom Tore Tønne og begrepet korrupsjon, mens Aftenposten ble refset for å ha vinklet om en sak på desken (Journalisten 2003b).

Selv om pressen er svært frihetsbevisst finnes det flere eksempler på at journalister avstår fra å utnytte sin rettslige handlefrihet. Brytningene mellom yrkesetikk og jus kan også vendes om. Ikke alt som er lovlig er etisk udiskutabelt internt i journaliststanden. Norske medier viser ofte balansegang både i bildebruk og beskrivelser fra tragedier. Martin Eide (2003) beskriver hvordan Verdens Gang balanserer mellom varsomhet og nærgående:

Posisjonen som Noregs største avis forpliktar, også til varsemnd. Denne avisa har gitt oss kriminalstoff så blodspruten har stått frå førstesidene, men ho har også passa på så ikkje blodsølet har fløynt over. Ho har ikkje berre vist hva som trugar kvardagslivet, ho har feira kvardagslivet. Ho har balansert blod og sverte med gledesårer. VG er bulevardavisa som er familieavis. (Eide 2003: 112)

Poenget om balansegang kan også knyttes til selvmordsomtale. Selvmord er et temaområde som nærmest har vært tabubelagt i norsk mediedekning, og dermed et eksempel på at journalister prioriterer et sterkere personvern enn det lovverket åpner for. Dagbladet ble i mars 2005 rapportert til PFU for brudd med god presseskikk etter omtale av en ung kvinnes selvmord på et akuttpsykiatrisk mottak. På førstesiden over to dager presenterte avisen tragedien gjennom svært detaljerte beskrivelser. Avisen var dessuten spandabel med den spalteplassen offerets mor fikk disponere til å rette krass kritikk mot sykehusledelsen. PFU konkluderte med at Dagbladet *ikke* brøt med god presseskikk (PFU-sak Nr. 027/05 A og B). PFU kritiserte Dagbladet for

detaljeringsgraden, men vektla at punkt 4.9¹⁹ i Vær Varsom-plakaten er under revisjon. PFU understreket at omtale til en hver tid må avveies mot risikoen for smitteeffekt. Revisjonsutvalget begrunner sitt ønske om å endre selvmordsparagrafen med behov for å rette søkelys mot bakenforliggende årsaker til selvmord som et økende samfunns- og helseproblem. Utvalget understreker at kritisk sans i redaksjonene er viktig, og det må utvises varsomhet i omtale av metode eller andre detaljforhold rundt selvmordet, samtidig som hensynet til allmennhetens informasjonskrav må avveies mot omtalen (Journalisten 2005). Selvmordomtale er dermed et eksempel på en metodenorm som er under liberalisering, og nå flyttes lenger inn i rommet for gråsoneproblematikk.

Profesjonskampens karakter oppsummert

Som kompensasjon for sin svake profesjonsplattform, skyter yrkesgruppen frem sine nyttigste metodenormer - de normene som mest effektivt konstituerer yrkesholdningen. Dette skjer innenfor en ramme av streng profesjonell disiplinering der det kan synes som ambisjonene er å proklamere etikken som et aspekt ved egen profesjon, uavhengig av jusens normer. Selve kampen utspiller seg gjennom løpende bestrebelser med å høste offentlig aksept for nye metodenormer, som sikrer den frihetsbevisste pressen enda friere tøyler.

Revisjonsutkastet til ny Vær Varsom-plakat gjenspeiler presseliberale prioriteringer og hensyn til allmennhetens informasjonsbehov på bekostning av personvern hensyn. Endringsforslaget klarer visse punkter og åpner samtidig for ny gråsoneproblematikk, blant annet gjennom forslaget til ny selvmordsparagraf. Revisjonsforslaget kan betraktes som et varmt innlegg for metodeliberalisering. Styrket vern om ytringsfriheten og en mer liberal injurierett fra både Strasbourg og norske domstoler, hjelper dessuten pressen å flytte sine etiske grenser. Slik utspiller det journalistiske frigjøringsprogrammet seg i skjæringspunktet mellom presseskikk

¹⁹ Vær Varsom 2001, pkt 4.9: "Selvmord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales".

og tøyelige metodenormer på den ene siden og rettslige reguleringer på den andre siden.

Pressen er forhandler i dobbel betydning: Journalistikken fremforhandler legitimitet og troverdighet for egendefinerte metodenormer. Og nettopp denne anseelsen er avgjørende for at pressen med tiltro kan opptre som selvstendig forhandler av et offentlig samtykke til politiske beslutninger (den utvidede tjenerrollen, jf. 3.2.3), og som uavhengig kontrollør og kritiker.

I de neste avsnittene rettes fokus mot hvordan journalistisk granskning og maktkritikk praktiseres i spenningsfeltet mellom opprettholdelse av den profesjonelle troverdigheten og en kontinuerlig streben etter å markere uavhengighet til eiere, kilder og myndigheter.

3.3.2 Kontroll og kritikk

Særtrekk ved journalistikken som ”en fjerde statsmakt” diskuteres i lys av følgende problemstilling:

iv) Hva kjennetegner den granskende og kritiske journalistikken?

Frigjøringen har utvilsomt styrket journalistikken både som fag og institusjon, men løsrivelsen har også sine grenser, blant annet gjennom journalistikkens integrering i en større medieindustri. For å opprettholde uavhengigheten som er nødvendig for å ivareta tilfredsstillende kontroll og kritikk kjemper journalistikken mot bindinger fra flere hold. Kjennetegn ved pressens vokter- og kritikerrolle drøftes for det første med utgangspunkt i pressens kamp for uavhengighet til kilder og eiere.

For det andre rettes fokus mot pressens uavhengighetsmarkering til myndighetene slik den kommer til uttrykk gjennom maktkritisk journalistikk, i opposisjon til myndighetene. I sluttrapporten fra maktutredningen ble det hevdet at den journalistiske selvpoppfatningen både er anti-populistisk og anti-elitistisk, nemlig den ”lille manns forsvarer” som gransker av øvrigheten (NOU 2003: 49).

Selvstendigjøringen og adgangsprivilegiene setter pressen i posisjon til å avdekke misforhold i samfunnet og det politiske systemet, og et tredje fokus er dermed pressens avslørende journalistikk. Gjennom en utdypning av disse forholdene er hensikten i det følgende å gi en mer utfyllende beskrivelse av vakthundens rasetrekk og lynne.

Til kamp mot profesjonelle kilder og mektige eiere

For yrkeskorpset har felles front mot kildene vært en særlig viktig del av frigjøringen. Styrket egenidentitet gjennom videreutvikling av profesjonsnormer er blitt betraktet som et viktig vern mot utilbørlig styring utenfra (Raaum 2001: 62). Kampen mot mektige kilder er en del av den daglige kampen om dagsordenen. For pressen er det viktig at journalistisk praksis ikke reduseres til passiv formidling. Målet er å være den aktive og styrende parten i kontakten med kildene. Å sette politisk dagsorden assosieres fremdeles med opinionsdannelse, men den retoriske formen er rettet mot et større antall potensielle påvirkningskilder i det offentlige rommet.

Gjennom personlige nettverk og bekjentskaper bytter aktørene i det offentlige rommet informasjon og kjemper mot hverandre i spillet som danner grunnlaget for en medietilpasset offentlig dialog (Østerud m. fl 2003: 133; Allern 2001). Stadig flere profesjonaliserte kilder utvikler avanserte teknikker for å vinne innpass i redaksjonene, blant annet ved å adoptere journalistiske teknikker (Allern 2001; Eide 2001). Journalister og kilder lever i gjensidig avhengighet, og for journalistene er det tidvis både legitimt og nødvendig å samarbeide med kilder. Journalister utfordres både i sin førsterett til å definere hva som er deres oppgaver og rettigheter, og mer spesielt i forhold til tekstenes innhold og form. Muligheter for å styre stofftilgang og fortrinn som ligger i journalistisk dramaturgi er solide manøvreringsredskaper mot profesjonelle kilder. Redskapene gir likevel ingen fullstendige garantier for at dagsordenen ikke er utfallet av en mer eller mindre anstrengt forhandling om nyhetsverdi – drevet frem av journalisters ønsker, kilders manipuleringskunst, politiske mål og økonomiske hensyn.

Medieinstitusjonene er i dag en del av forbrukerkulturen, både som produsenter og produkter. I nyere medieforskning er det hevdet at mediene, innenfor rammen av en ”*promosjonell kultur*”, ikke bare formidler, men promoterer egne produkter ved hjelp av markedsføringsteknikker. Gjennom anerkjennelse av livsstiler og varer *forhandler* mediene legitimitet og tilslutning fra samfunnet (Raaum 2001; 74; Eide 2001; 39; Skjeie 2002: 193). Fra 1980-tallet har reklame, journalistikk og underholdning nærmet seg hverandre, og reportasjegenren utsettes i økende grad for infiltrasjon fra markedsføring og fiksjon (NOU 2003: 50; NOU 1999: 60). Kommersialisering og overføring av myndighet til private aktører og internasjonale avtaleverk medfører at publikums rolle får karakter av en forbrukerrolle. Som både ytringsfrihetskommisjonen og den siste maktutredningen har påpekt, er utviklingen der medienes innhold får varepreg bekymringsverdig fordi den utfordrer uavhengig og kritisk journalistikk (NOU 1999: 66; NOU 2003: 50).

Fra journalistisk hold blir kritikk for kommersialisering og manglende ivaretagelse av samfunnsoppdraget imøtegått med erklæringer om at kritisk og granskende journalistikk lider under trang økonomi (Dagbladet 2004). Når fellesnyheter er lite inntektsbringende og prisen på eksklusiv informasjon øker, blir redaksjonene sårbare for ”ferdige pakkelsninger” fra mektige informasjonsapparater. I Norge er det vanskelig å se for seg idealistisk kapital i et slikt monn at det kan en finansiere et fullverdig mediesystem, og medieeieres målsettinger er utvilsomt mer eller mindre profittorienterte. Redaktører er blitt beskyldt for å være eiernes forlengede arm. Den journalistiske frigjøringskampen har imidlertid styrket redaktørprofesjonen, og en stråmannstilling strider med prinsippene om redaktøransvar. For ytterligere å styrke redaktørers motstandskraft som modige og gode kanalvoktere, arbeider Redaktørforeningen for lovfesting av prinsippene i Redaktørplakaten (Morgenbladet 2004b).

Mot statlige støtteordninger er pressen forpliktet til å levere drivstoff til demokratiet. Martin Eide (2001) har advart mot mediekritikk som stirrer seg blind på kildemakt og eiermakt, med begrunnelse journalisters betydelige redigerende, beskrivende og

definerende makt. Journalistmakten må leve opp til visse kommersielle krav, men i den nye medieordenen ligger det også et solid grunnlag for redaktørers og journalisters selvstendige prioriteringer. Medienes innhold er i stor grad et utfall av redaksjonelle avveininger mellom ulike satsingsområder. Tidvis kan det virke som det benyttes andelsmessig mye ressurser på drivstoff som betyr tomgang for demokratiet, men oppsving i seer- eller opplagstall. Å fotfølge kjendiser ”i allmennhetens interesse” kan være kostbare affærer. Og andelen trykksverte tilsvarer ikke nødvendigvis næringen demokratiet får. Fra journalistisk hold tilbakevises kritikk ofte med at publikum får hva de vil ha, og slik begrunnes ressursbruk på henholdsvis Idol, realitykjendiseri og politikk – ofte i fallende rekkefølge. De redaksjonelle avveiningene tildekkes dessuten ofte med den fikse betegnelsen ”journalistisk vurdering”: I sine pågående doktorgradsarbeider legger Paul Bjerke ved Høgskolen i Volda PFU-vurderinger til grunn når han etterlyser et offentlig ordskifte om slike ”redaksjonelle vurderinger”. Hans hovedargument er at større åpenhet rundt disse overveielsene kan legge viktig press på journalister og redaktører (NRK-P2). I beste fall kan slik åpenhet gjøre det vanskeligere for redaksjonene å skjule seg bak ”journalistiske vurderinger” når de i realiteten har gitt etter for mektige kilder eller kommersielle hensyn.

Fra et noe mindre idealistisk perspektiv er det på tide å minne om at ikke bare det rene og krystallklare selger. Verdens Gangs blandingsoppskrift har falt i smak hos publikum. Publikummerne finnes i alle lag, fra taxisjåfører til stortingspolitikere. Forklaringen har trolig sammenheng med at avisen har klare likhetstrekk med det som Martin Eide (2001), med paralleller til den svenske maktutredningen, beskriver som ”journalistikkens janusansikt”; på den ene siden smigres publikum når det folkelige engasjementet hylles, på den andre siden prises lederrollen når journalisten ”tar saken” (Eide 2001: 50). Journalister definerer seg oftere i en beskyttende mellomposisjon som borgernes forsvarer mot makthaverne, og det fra denne posisjonen *maktkritikken* praktiseres:

Maktkritikk

Journalistikkens selvforståelse har utviklet seg fra å være en integrert del av det politiske systemet, til å bli selvstendig politisk og kritisk i opposisjon til myndighetene (NOU 2003: 49). Det er blitt hevdet at journalistikken ikke alltid er objektiv og upartisk, men uttrykker tilbøyeligheter til venstresympati. Odd Raaum (2001) har beskrevet eventuelle slike strømninger som ønsker fra journalisters hold om å markere avstand til ”makten”, mer enn uttrykk for venstrepopulisme eller partipolitiske preferanser. En uforpliktende politisk profil er forenlig med journaliststandens fortsatte behov for å markere avstand til bestemte partier (ibid.: 64).

Politikerne opplever i dag at de står overfor en mer eller mindre samlet journalistmakt, der journalistene beskytter hverandres metoder og kilder. Når de politiske aktørene kommuniserer med hverandre, står den journalistiske logikken midt i mellom dem. Å takle mediemakten er blitt en selvstendig dimensjon ved politisk lederskap (Skjeie 2002: 210). Partitoppenes mottrekk for å beherske den nye mediesituasjonen er blant annet økt bruk av medietrening og styrket satsing på informasjonsstrategier.

I maktsammenheng besitter journalister en gunstig posisjon når det gjelder å formidle inntrykk av makten. Gjennom kåringer av maktpersoner og -institusjoner skapes et bilde av hvem som har makt og hvordan makten skal forstås i vårt samfunn. Martin Eide (2001) hevder journalistisk praksis er basert på en utilstrekkelig maktforståelse, som innebærer at dekningen oftere minner mer om maktspeiling enn maktgransking:

(...) det hederskronte journalistiske idealet om å utfordre og avkle makten påberopes når det måtte passe. Krampaktigheten i denne praksisen kan tidvis være påfallende. Det er ikke til å undervurdere at toneangivende deler av norsk journalistikk lider av en vulgær og utilstrekkelig maktforståelse, der all makt pr. definisjon blir tyrannisk og illegitim. (Eide 2001: 49)

Et utilstrekkelig inntrykk av makten er et skralt utgangspunkt for både maktformidling og maktkritikk. En journalistisk maktforståelse som stivner i en slik virkelighetsforståelse bør vekke uro.

Et sentralt trekk ved den nye journalistikken er nettopp utvikling i retning av en egen virkelighetsforståelse eller diskurs, nemlig en egen måte å tenke og snakke om virkeligheten på internt i journaliststanden, - på tvers av de ulike mediene (jf. 3.3.1). Utvikling av felles standarder eller seleksjonskriterier for hva som skal bringes frem for offentligheten og hvordan, er en trussel mot det reelle mangfoldet i virkelighetsforståelser og presentasjonsmåter. Kjersti Thorbjørnsrud (2001) har vist hvordan journalisters selvforståelse er at de handler på vegne av ”journalistiske verdier”, og ikke ut i fra egne verdier eller avisens politiske linje. Slike felles kriterier for hva som er viktig stoff kan inngå i forklaringen av en stadig mer ensidig pressedekning. Det er i forbindelse med fremvekst av en slik egenidentitet og felles profesjonsnormer det har vært snakk om en egen yrkesideologi.

”Journalisme” er brukt som betegnelse på ”*journalistikk som ideologi*” (Eide 2001: 50). Begrepet kan spores til svenske medieforskeres mer eller mindre spissformulerte beskrivelse av en særegen presseideologisk strategi hvor journalistene - ikke bare som en yrkesgruppe, men også som samfunnsklasse - utøver omfattende ukontrollert makt med mangelfull intern kritikk (Raaum 2001: 65). Innenfor en slik presseideologi er journalistenes verdensbilde tredelt; folket står mot makthaverne, mens journalistene utfordrer makthaverne og hjelper folket (Heidar & Saglie 2002: 288). Odd Raaum (2001) har argumentert for å redusere journalistikk til et ledd i en faglig strategi: Gjennom felles kamp mot kilder og ytre press, styrkes ånden internt i yrkesgruppen og kanskje også legitimiteten utad. Oppdraget er å verne publikum mot manipulasjonsforsøk fra mektige utenfra, men ofte er ambisjonen også mindre heroisk.

Ytringsfrihetskommisjonen reduserte journalistikk til et fenomen som i liten grad er identifiserbart i norsk kontekst, fordi vektvilkårene er best ”i isolerte presse miljøer” (NOU 1999: 60) (jf. 2.1.3). Hege Skjeie (2002) har poengtert at journalistikkens status er omstridt, og at begrepet ofte benyttes for å beskrive en tendens samtidig som det angir en ytterkant, nemlig et sted der journalistikken ikke bør havne (Skjeie 2002: 194). I sin sluttbok adopterte også maktutredningen begrepet som en betegnelse på

journalisters mellomposisjon mellom makthaverne og folket (Østerud m.fl. 2003: 129). Martin Eide (2001) har omtalt utviklingen som tendenser til det han kaller en detroniseringskultur; journalistikken taper når journalisemen vinner og det journalistiske samfunnsoppdraget utvikler seg til et journalistisk mistak. (Eide 2001: 50).

Tendensen er utvilsomt tiltakende og tydelig nok til å fastslå at journalistisk uavhengighet og mangfold er presset *innenfra*, fra egen yrkesgruppe. Som en ytterliggående konsekvens kan ”journalistiske kriterier” innebære en form for selvsensur. Dersom mangfold i presentasjonsformer, perspektiver og virkelighetsoppfatninger er en overordnet målsetting, er utviklingen i retning en særegen diskurs internt i journaliststanden utvilsomt skritt i gal retning. Felles seleksjonskriterier sammen med skjerpet konkurranse øker behovene for å vekke oppmerksomhet. I slike situasjoner kan journalister bli fristet til å *skape* hendelser; enten ved å fremstille trivielle observasjoner som mer interessante enn det er grunnlag for, eller ved å lete etter dårlige motiver eller potensielle skandaler. Slike gråsoner gir ofte næring til avslørende journalistikk.

Avslørende journalistikk

Det er særlig den undersøkende journalistikken som bærer oppe idealet om det journalistiske samfunnsoppdraget. Martin Eide (2001) har vist hvordan andre genre skyter seg inn under det han kaller ”*samfunnsoppdragets overlys*”, og henter legitimitet fra den undersøkende journalistikken. Både journalister som bruker yrkeslivet til å dekke kjendisers liv så vel som reiselivsjournalister, påberoper seg gjerne store idealer om ytringsfrihet og journalistikkens samfunnsoppdrag (Eide 2001: 16).

For en offentlighet som skal gjenspeile meningsbrytninger og opposisjon er den undersøkende journalistikken en del av en positiv utvikling. En utvikling der avsløring blir en egen journalistisk genre er imidlertid langt mer radikal fordi det kan medføre overeksponering av dårlige motiver og mulige konflikter eller vridning av

banale hendelser. Odd Raaum (2001) hevder at ”avsløringsoppdraget” i virkeligheten ikke er fullt så radikalt: I praksis er det som regel brudd på den rådende samfunnsorden som er gjenstand for avsløring, enten rettslig eller moralsk. Raaum hevder det kan synes som et krav om rettferdighet er den underliggende verdiholdningen, og at avsløringen sjelden blir spisset i en slik grad at den kan kalles et oppdrag eller en politisk tendens. I følge Raaum dreier avsløringen seg oftest om bidrag til å styrke den sosiale kontrollen ved å vise frem normbryterne og deres gjerninger, som en form for publisitetsstraff (Raaum 2001: 64). Fra det siste året kan mediens kritikk av forsvarminister Kristin Krohn Devold i forbindelse med forswarets budsjettsprekke tjene som eksempel på slik publisitetsstraff. Medieomtalen av Devold har vært gjennomgående negativ, og det er blitt rettet massiv mistillit mot statsråden og hennes evner til å ivareta sin ministerpost (Observer 2004b).

Gråsoneproblematikk og overtramp preger deler av den avslørende journalistikken. Norsk presse er likevel ikke fri for godt gravearbeid. SKUP-prisen gir assosiasjoner til drømmen om det store journalistiske scoopet, men motivasjonen med ”Stiftelsen for en kritisk og undersøkende presse” (SKUP) er seriøs: SKUP skal inspirere til undersøkende journalistikk av god kvalitet. I 2004 ble Verdens Gang sine avsløringer om Lucia-stiftelsen berømmet med SKUP-prisen. Dagens Næringsliv sine avsløringer om korrupsjon i Statoil som førte til Olav Fjells avgang, og Dagbladet sine avsløringer om budsjettoverskridelser i Helse Sør var gravearbeid som kvalifiserte til nominasjon (Aftenposten 2004). I 2005 fikk Brennpunkt-redaksjonen i NRK SKUP-prisen for særlig god metodikk i sine avsløringer om russisk rovfiske i Barentshavet (Journalisten 2005).

Den undersøkende journalistikken lever i skjæringspunktet mellom troverdighet og tillitskrise. Presset forsterkes av varianter av kritisk journalistikk som stiller hele genren i miskreditt, for eksempel saker der den journalistiske dramaturgien og metodene har skapt debatten og ikke selve avsløringen. I 2001 fikk tre journalister i Dagens Næringsliv SKUP-prisen for sine avsløringer om Kjell Inge Røkke i den såkalte båtsertifikatsaken. I ettertid er det rettet kritikk mot journalistenes metoder, da

de som en del av avsløringen bevisst brøt loven ved å gå den samme veien de hevder Røkke gikk i anskaffelse av båtførersertifikat (Dagens Medier 2005).

Granskende journalistikk i kombinasjon med maktkritisk praksis kan forsterke partiinterne konfliktforhold. Samspill mellom journalister på granskingsoppdrag og opposisjonskrefter internt i partier kan legge betydelig press på partiledelse eller partiorganisasjoner. Prosessen som førte til Thorbjørn Jaglands avgang, først som Arbeiderpartiets statsministerkandidat og parlamentarisk leder i 2000 (Thorbjørnsrud 2001: 115) og deretter som partileder i 2002 (Heidar & Saglie 2002: 289), illustrerer hvordan granskende journalistikk i kombinasjon med partiintern opposisjon kan forsterke konflikter.

Avsløringen er uansett en opplagt mulighet til selvstendig maktutøvelse. Hege Skjeie (2002) hevder at journalistikkens profesjonaliseringsprosess i praksis innebærer en tilnærming til samfunnets maktfelter som er basert på en mer eller mindre ”*programmatisk skeptisisme*” i både formidling og dagsordensproduksjon (Skjeie 2002: 194). Medienes egendynamikk og konfliktorientering innebærer at ledene politikere oppfatter det som en kronisk og akutt utfordring å håndtere selve uforutsigbarheten (Skjeie 2001: 165).

En uforutsigbar maktfaktor

“Vakthunden” har velutviklet granskerinstinkt og glefser mot makten. Med pågående rasetrekk er den en uforutsigbar maktfaktor overfor politiske beslutningstakere. Gjennom stadig intensivert profesjonskamp fremforhandler vakthunden premissene for egen dressur. Kontinuerlige trusler om båndtvang fra flere hold hindrer den ikke i å innta en bred, gjennomtrengende, politisk rolle der den selv avgjør hvem i det politiske og offentlige liv som skal bli neste bytte.

Maktutredene har vist hvordan mediene, ut i fra egen vurdering av hvilke forhold som krever eller fortjerner medienes oppmerksomhet, også opptrer som ambisiøs iscenesetter av den politiske kommunikasjonen (Østerud m. fl. 2003: 129). Politiske aktørers troverdighet er i dag medieformidlende størrelser, som ikke er uavhengig av

den journalistiske formidlingen. Martin Eide (2001) har vist hvordan særlig politikere er sårbare overfor medieskapt skandaler, skandalen blir en troverdighetstest per excellence (Eide 2001: 15).

Grenseoppgangen mellom pressens granskeroppgave og den lille manns forsvarer på den ene siden, og populistisk dekning med maktkritisk tilspissing på den andre siden er glidende. Uten vektlegging av populærmedienes særegne blanding av elitisme og populisme, og disse mediens sentrale plassering som viktige premissleverandører innenfor det etablerte offentlige rommet, er det vanskelig å forstå mediemakt på norsk. Dermed er det viktige redaksjonelle utfordringer knyttet til å skille kanel fra skitt, og å dreie dagsordenbyggingen bort fra populærjournalistisk avsløring, og inn i en retning som gir mer eksklusivt krydder til samfunnsdebatten. Enklere enn å dreie dagsordenbyggingen bort fra underholdningspreget publikumslefling er det imidlertid å utvide kategorien ”i allmennhetens interesse” og føye til ”på bakgrunn av en journalistisk vurdering”. Slik renvaskes et bredt spekter av journalistisk praksis i samfunnsoppdragets og ytringsfrihetens hedersglans, - og inflasjonen i bruken av de høye idealene får en forklaring.

3.3.3 Adgangsproblemet

Dobbeltfunksjonen som arena og aktør aktualiserer som nevnt et identitetsproblem, som både kan knyttes til den uklare identiteten medieaktører opptre med når de sammenblander seriøsitet og sensasjon, og til mediens dobbeltrolle som arena og aktør (Jf. 3.2.3). Med journalistikkens dobbeltrolle følger også en adgangsproblematikk: Med både innflytelse over og kontroll med samfunnets kritiske virksomhet er journalistikken i dag i ferd med å institusjonaliseres som selvstendiggjort del i dannelsen av samfunnsmessige forestillinger om makt. Samtidig innebærer dobbeltrollen at også populærjournalistikken må tas på alvor i en diskusjon av journalistikk og makt. Blant samfunnets makteliter er tilliten til mediene og deres

evne til tilstrekkelig utøvelse av sitt kritiske mandat gjennomgående lav²⁰ (Skjeie 2002: 211). Eliteundersøkelsen viser imidlertid at det eksisterer en ubetinget støtte til den journalistiske grunnsetningen om at myndighetene både trenger og fortjener strenge kritiske blikk. Og i den offentlige meningsutvekslingen om makt og kritikk er mediene både dørvakter, premissleverandører og sentrale forhandlere.

Med festepunkt i disse betraktningene kan diskusjonen hektes på det som innledningsvis ble presentert som en et omdreiningspunkt i offentlig mediedebatt, nemlig forsøkene på å ansvarliggjøre journalistikken.

²⁰ Blant norske makteliter er det imidlertid ikke enighet om mediernes maktkritikk *bidrar til å skape beklagelige former for avstand* mellom beslutningstakere og befolkning (Skjeie 2002).

4. Avsluttende betraktninger

Fra de to foregående kapitlene går det klart frem at pressen opptrer som selvstendig og mektig forhandler i mer enn én betydning. I en kontinuerlig prosess fremforhandler journalistikken prinsipiell legitimitet og troverdighet for egendefinerte metodenormer. Nettopp denne anseelsen er avgjørende for at pressen i en utvidet tjenerrolle kan opptre som selvstendig forhandler av et offentlig samtykke til politiske beslutninger, både innenfor en promosjonell kultur og som mektig kontrollør og kritiker. Gjennomgangen etterlater både et oversetterproblem og et adgangsproblem som påtrengende. Mediene er både kanal og kanalvokter, men utøver også selv betydelig makt.

I det følgende er hensikten å la innsikten fra den foregående analysen av prinsipper og praksis for medienes rolle i det demokratiske styringssystemet kaste lys over noen av de viktige utfordringene mediepolitikken står overfor.

4.1 Mediepolitikken utfordringer

Et omdreiningspunkt i offentlig mediedebatt er spørsmålet om mediemakten granskes godt nok. Svært ofte etterlyses vilje og evne fra medienes side til å bruke egen medisin på seg selv. Men mediefeltets selvtilfredshet når det gjelder forvaltning av egen virksomhet sammenfaller ikke med vurderingene som gjøres på utsiden (Skjeie 2002: 211). Bestrebelsene med å ansvarliggjøre journalistikken trenger seg dermed på med styrket politisk relevans. Omdreiningspunktet for disse avsluttende betraktningene er:

Hvilke mediepolitiske utfordringer knytter seg til bestrebelsene med å ansvarliggjøre journalistikken?

I mediedebatten gjenspeiles det som kan synes som et sprik mellom styringsambisjoner og styringsmuligheter. Dette spriket klargjøres og utdypes deretter

i sammenheng med prinsipper for mediepolitiske styringsambisjoner, og utfordringer avledes fra dette.

4.2 Styringsambisjoner og styringsmuligheter

Debatten om vilkårene for den demokratiske offentligheten gjenspeiler et sentralt dilemma: På den ene siden eksisterer det en erkjennelse av at forandringene som kjennetegner journalistisk praksis har viktige konsekvenser for den grunnleggende debatten rundt politikk og demokrati: Mediene legger forutsetningene for mulighetene til å nå frem i den offentlige debatten, og leverer samtidig viktige premisser for forståelsen av politiske beslutningsprosesser og rollefordelingen mellom de politiske institusjonene (NOU 2003: 19; Østerud m. fl. 2003; Eide 2001; Skjeie 2002). På den andre siden gjenspeiler debatten en slags maktesløshet: Medienes betydelige makt innebærer at tradisjonelle aktører ikke lenger kommer til orde på egne premisser. Utviklingen oppfattes som alvorlig for demokratiet, og myndighetenes styringsredskaper anses som lite anvendelige eller utilstrekkelige overfor nettopp disse endringene.

Dilemmaet konkretiseres i det som blir oppfattet som et eksisterende språk mellom mediepolitiske styringsambisjoner og styringsmuligheter. Misforholdet gjenspeiles ofte i analyser som diagnostiserer med journalistisk degenerering, medialisering og demokratiske sidespor. En konsekvens av styringsambisjoner som ikke er basert på oppdaterte anskuelser av både prinsipper og praksis, er i verste fall at mediepolitikken baseres på mangelfull innsikt i maktforskyvningen som kjennetegner det moderne demokratiet (jf. 2.3).

I realiteten er det også tilfelle at offentlige dokumenter som ligger til grunn for styringsambisjoner i norsk mediepolitikk gjenspeiler utilstrekkelig erkjennelse av i hvilken grad en stadig mer profesjonalisert presse har utviklet seg til en selvstendig og mektig forhandler *ved siden av* de tradisjonelle politiske aktørene. I prinsippformuleringene er hovedbekymringen ytre trusler mot meningsbrytninger og

mangfoldighet i ytringer, og hensynet til å legge til rette for tilstrekkelig mangfold av kanaler ut i offentligheten er gitt øverste prioritet (jf. infrastrukturkravet). Som en konsekvens er pressens autonomi styrket. I forhold til ytringsfriheten er det utvilsomt et gode at journalistikkens frihet til selvstendig å formidle et mangfold av ytringer i det offentlige rom er videst mulig. Men siden pressen både er arena, aktør og forhandler som strukturerer og legger premissene for det mangfoldet som etterstrebes, blir det desto viktigere å rette kritisk blikk på pressens profesjonelle maktbasis. I det følgende presiseres fire forhold ved myndighetens styringsambisjoner og pressens rolle som kan kaste lys over dette dilemmaet:

4.2.1 Fire rom for ansvarfraskrivelse

At myndighetenes mediepolitikk oppfattes som ineffektiv i forhold til den nye medieutviklingen, har altså sammenheng med at styringsambisjonene er basert på utilstrekkelig erkjennelse av den maktposisjonen mediene har inntatt i styringssystemet. Styringsambisjonene kan deles i fire søyler, med merkelappene ”kommersialisering”, ”offentlige myndigheter”, ”kilder og informanter”, og ”det myndige mennesket”.

Kommersialisering

Ytringsfrihetskommisjonens bekymringer for den demokratiske offentlighetens vilkår kommer særlig til uttrykk i en diskusjon av kommersialisering:

Kommisjonen mener at kommersialiseringen av store deler av mediefeltet i dag er et problem. Det er kommet inn en økonomisk logikk som opprinnelig var mindre fremtredende. Tradisjonelt var eierne mer interessert i det som kom til uttrykk i mediene enn i hva de tjente på dem. I dag er det iallfall en tendens til det motsatte. Det er en ironi i det forhold at iallfall en av faktorene bak denne utvikling har vært den sterke frykt for ”eiersensur”. Man har simpelthen ikke villet ha eiere som var påtrengende interesserte i det som kom frem i mediene, også det av gode grunner. Men alternativet ble jo da lett eiere mer interesserte i profitt, for en interesse i foretagendet måtte de jo ha. (...) Uansett krever situasjonen årvåkenhet. Redaktørplakaten sammen med utviklingen av journalistiske profesjonsnormer har sett under ett vært en positiv motvekt. (NOU 1999: 65)

Ytringsfrihetskommisjonen argumenterte for å styrke ”kanalvokternes” mekanismer for å sikre mangfold. Kommisjonen erklærer tydelig sin tillit både til pressens prinsipielle rolledefinisjon og til praktiserende journalistikk:

Det mest påtrengende problem i dag synes å være den økende eierkonsentrasjon i de dominerende medier. Det gjelder så vel for dagsavisene som for forlagene. Eierkonsentrasjonen truer mangfoldet og uavhengigheten dels ved direkte påvirkning og dels indirekte gjennom krav til avkastning. En lovfesting av prinsippene i redaktørplakaten kan være en vei å gå. Det er i kommisjonen delte meninger om man bør gå inn på denne vei. Om man velger å lovfeste prinsippene i redaktørplakaten, bør det kanskje gjøres i en form som avgrenser gyldighetsområdet til de dominerende medier der problemet finnes. Andre veier kan være å gå videre når det gjelder informasjonsplikt og eierskapsreguleringer. (NOU 1999: 100)

Det er vanskelig å lese dette som en advarsel mot lovfesting av prinsippene i Redaktørplakaten. Når det gjelder ”andre veier” å gå som er nevnt av kommisjonen, siktes det mest sannsynlig til informasjonsplikt og eierskapsregulering. Stortinget vedtok lov om medieeierskap allerede 13. juni 1997 som trådte i kraft 1. januar 1999 (St. meld. 2003-04), ti måneder før ytringsfrihetskommisjonen presenterte sin utredning. Forslag om informasjonsplikt, det vil si aktiv offentliggjøring av eierforhold, forelå som lovutkast allerede i 1997 (St. meld. 1996-97), men ble lagt på is sammen med et forslag om lovfesting av Redaktørplakaten. Den daværende regjeringen (Jagland-regjeringen) hadde dermed som hensikt å gå alle de tre veiene kommisjonen foreslo.

Når det gjelder kommisjonens anmodning om at en eventuell lovfesting bør gjøres i en form som avgrenser gyldighetsområdet til de dominerende mediene, var en slik avgrensning innebygget allerede i lovforslaget i 1997. Regjeringen hadde følgende kommentar til ytringsfrihetsutredningen:

Et slikt forslag bør gis en utforming som - så langt det er mulig - tar høyde for og avdemper hensynene som taler mot en lovregulering. En grunnleggende forutsetning er at en lov om redaksjonell uavhengighet ikke griper inn i eierens rett til å stille opp mer overordnede mål og retningslinjer for redigeringen. (St. meld. 2003-04)

Regjeringen imøtekommer dermed de mest sentrale anførsle fra kommisjonen.

Redaktørforeningens motivasjon i arbeidet for lovfesting av Redaktørplakaten er i hovedsak ønsket om å gi redaktørene slagkraft som sterke kanalvoktere (jf. 3.3.2). Offentlige myndigheters frykt for konsekvensene av kommersialisering og eiersensur, og etter hvert brede støtte til å institusjonalisere redaktørinstituttet, styrker journalistikkens profesjonelle maktbasis. Dermed er pressen bevilget armslag for selvstendig maktutøvelse. Samtidig er det innlysende at det *ikke* er blitt vanskeligere for journalister å fraskrive seg ansvar for mangelfull ivaretagelse av oppdraget som kanalvokter: Kommisjonen fratrar pressen viktig ansvar i sine utspill om at redaktørfunksjonen er viktig, men at det overordnede ansvaret skal ”*påhvile kollektivets organ, det offentlige*” (NOU 1999: 59) (jf. 2.1.3).

Offentlige myndigheter

Kommisjonen understreker ettertrykkelig betydningen av et fritt kommunikasjonsfellesskap:

Den største utfordring ligger på det overordnede, integrerende nivå. Særlig på dette nivå må det legges til rette for en kommunikasjon som er formidlende, åpnende, informerende, kritisk og anstendiggjørende slik at makten får et ansikt som gjør det mulig å forholde seg til den, og slik at vi kan trekke på den felles fornuftsbruk og således oppnå bedre innsikt og en fellesforståelse som basis for en konstruktiv politikk. Samfunnet er ikke bare avhengig av kvaliteten på det kommunikative fellesskap, det konstitueres gjennom dette. I en viss forstand kan vi si at samfunnet er kommunikasjon. Legges det begrensninger på den fri kommunikasjon, vil samfunnet disintegreres. (NOU 1999: 74)

Det er dette fellesskapet en sterk, uavhengig presse skal bære. Grunnlovsfestingen av et overordnet statlig ansvar for å sikre mediernes meningsmangfold, blant annet mot eierkonsentrasjon og krysseierskap, ble møtt med kritikk fra mediekretser (jf. 3.1.2), og infrastrukturkravet hviler på et prinsipp om en løpende avveining av hensynet til pressens autonomi. Journalistenes organisasjoner avviser regelmessig myndighetenes forsøk på å innføre strengere kontroll utenfra. Statlige forslag blir imøtegått med argumenter om at reguleringsiver dreper initiativene. Mediebedriftene gikk samlet mot forslaget til ny medieeierskapslov. Hovedbegrunnelsen var at det ikke er antallet eiere, men antallet redaksjoner og journalister som avgjør mangfoldet (Aftenposten

2004b). Eierskapstilsynets frie stilling og utformingen av mest mulig objektive kriterier for tildeling av pressestøtte er eksempler på at det er tatt mediepolitiske hensyn til pressens uavhengighet (St. meld. 2003-04). At mediene i tillegg har fått knesatt ordninger for veiledende selvjustis gjennom Pressens faglige utvalg, vitner om stor tillit fra myndighetene.

Politikere har siden 1990-tallet forsøkt å legge sterkere føringer på pressens virksomhet. Førstnevnte har tapt terreng overfor ”den fjerde statsmakten” (Raaum 2001). Ytringsfrihetskommisjonen viser svaksyn for denne utviklingen: Kommisjonen tilkjenner at også ansvaret for *kvaliteten* i informasjonen som formidles i den offentlige samtalen bør pålegges staten (NOU 1999: 59), og undervurderer samtidig den pågående utviklingen av felles journalistiske kriterier og en særegen diskurs (NOU 1999: 60). Mediene representerer en helt spesiell legitimitet som er knyttet til nyhetsinstitusjonenes betydning for den offentlige samtalen, og det er nettopp denne legitimiteten som ligger til grunn for en mer pressevennlig mediepolitikk (referatprivilegium, nedtonet personvern og liberal injurierett).

Kilder og informanter

Kommisjonen oppfatter også kildene som en potensiell trussel mot mangfold og et fritt kommunikasjonsfellesskap:

Den økonomiske makt hos kildene er sannsynligvis en større trussel enn eiernes økonomiske makt, blant annet fordi den er mer skjult og er blitt ofret mindre oppmerksomhet. (NOU 1999: 65)

Profesjonaliseringen av kildene betyr altså at mediene får en mengde stoff som er tilpasset dem og som det er fristende å bruke. Vi har i en annen sammenheng påpekt at et enkelt mottrekk mot for sterkt press av denne art kan være å etablere klare normer for åpenhet med full kildenangivelse selv om dette i noen tilfeller ville hemme ”informasjonsstrømmen”. (NOU 1999: 66)

Mottrekket det refereres til er redaktøransvaret og de øvrige normene som styrer kanalvokterne. Dermed kan et av kommisjonens viktigste botemidler mot kildenes profesjonalisering leses som et ønske om institusjonalisering av redaktørinstituttet.

Viktige aspekter ved journalistikkens mer aktive arbeidsformer havner i bakgrunnen for kommisjonens sterke engstelse for kildenes makt. Journalisten spiller en mer aktiv rolle gjennom egne initiativer, dialogjournalistikk og nye intervjuteknikker. Gjennom bruk av særegne grep og virkemidler overrumpler journalister også mektige kilder. Journalistene har avansert i dragkampen mot kildene (Raaum 2001: 62). Og der kanalvokterne kan beskyldes for å ha latt seg påvirke av kilder eller informanter, letter kommisjonen børen fra redaktørens skuldre når den fastslår at mediens karakter er ”i høy grad” er utfall av press og forventninger fra omgivelsene (NOU 1999: 57) (jf. 2.1.3).

”Det myndige mennesket”

Demokratiet, inkludert stemmeretten og ytringsfriheten, er basert på en forestilling om at det offentlige rommet stort sett er befolket av voksne og siviliserte borgere. Kommisjonens formuleringer gjenspeiler stor tillit til det myndige menneskets forutsetninger for aktivt å delta i offentligheten:

En høy grad av åpenhet og ytringsfrihet må være basert på det som også er en forutsetning for demokrati generelt, nemlig at man har tillit til den almene opinion, og til den prosess gjennom hvilken denne dannes. (...) En offentlighet er først og fremst en garanti mot maktovergrep og for anstendighet og rimelighet. Det er en viktig kontrollinstans. Men det er ikke mediene som er kontrollørene i siste instans, det er den kritiske leser eller seer av det mediene bringer som er kontrolløren eller garantisten for rimelighet. (NOU 1999: 33-34)

Gjennom utspillet fratar kommisjonen mediene viktig kontrollansvar, og journalistikkens ansvarsområde innsnevres til mer eller mindre ansvarsfri formidling (jf. 2.1.3). Kommisjonens formuleringer er dessuten tvetydige med hensyn til om mediene i det tatt skal inneha en kontrollfunksjon:

Respekten for offentligheten sammen med utviklingen av en undersøkende journalistikk representerer først og fremst en effektiv beskyttelse av vårt frihetsrom og våre rettigheter. Det er etter kommisjonens mening svært viktig at dette forhold ikke overskygges av den noe ukritiske kritikk av mediene basert på tilfeldige overtramp. Til syvende og sist dreier det seg ikke først og fremst om tillit til pressen, men om tillit til publikum eller den kritiske leser. (...) Pressen er nok bedre enn dens mange arrige kritikere vil ha det til. (NOU 1999: 63)

Kommisjonen hevder at økt kunnskapsnivå i befolkningen innebærer at leserne er blitt mer kritiske og derfor utøver skjerpene kontroll overfor journalistikken. I nyere medieforskning er det imidlertid påvist at økt kompleksitet og tiltakende informasjonsstrøm innebærer at publikum blir mer avhengige av mediene, fordi journalistene hjelper borgerne med å få overblikk over hendelser og begivenheter (Malmsten 2002: 11). Samtidig besitter journalister nettopp den betydningsfulle friheten til å velge ut og presentere saker, og dermed i høy grad avgjøre hva som blir synlig eller usynlig i den offentlige debatten. Det er dessuten blitt vanskeligere å forholde seg kritisk til journalisters praksis. Flere undersøkelser viser at nyhetsformen er kjennetegnet av at journalister helst skjuler sin fremgangsmåte og karakteren av det subjektive i det de gjør, og at dette skjer i økende grad (Thorbjørnsrud 2001: 20). Dermed er det et paradoks at kommisjonen lar journalistikken unnsnippe viktig ansvar både i forhold til kvalitativ formidling og kritisk virksomhet.

Et profesjonelt vern

Myndighetenes styringsambisjoner er i hovedsak innrettet for å sikre tilstrekkelig mangfold, og de er utformet på en slik måte at de er lite anvendelige for å regulere den nye medieordenen. I ly av de samme reguleringene har mediene, gjennom offentlig anerkjennelse av egne profesjonsnormer, tilkjempet seg en særegen maktposisjon med frie utveier for ansvarsunnvikelse. Pressens profesjonelle fundament er solid understøttet av styringsambisjonenes fire søyler. Og innenfor hver søyle har offentlige myndigheter begunstiget pressen med stort rom for ansvarsfraskrivelse. Dermed er det på tide å stille spørsmålet om gransking av mediemakten:

4.3 Kontrollproblemet

Et bærende prinsipp i demokratiet og rettsstaten er at makt skal møtes med motmakt. Dermed blir et grunnleggende spørsmål hvilken makt som skal møte den makten som mediene representerer. I forlengelsen av dette overordnede spørsmålet følger

problematikk knyttet til blant annet hvilken type makt mediene representerer og hvor åpne de er for innsyn og gjennomlysning. Maktkritikken må først og fremst rettes mot den virkelighetsforståelsen journalistene, og systemene de representerer, formidler (jf. oversetterproblemet 3.2.3 og adgangsproblemet 3.3.3.).

Pressens granskningsoppdrag må også vendes mot egen virksomhet. Samfunnsoppdraget har sentral plass i pressens egne retningslinjer, men bevisene på at mediene makter å fylle hele rollen, også som avslører av seg selv og egne overtramp, er få. Tendensene til at journaliststanden fungerer som et laug der intern og gjensidig kritikk er mangelvare er urovekkende. Når mediene først retter kritisk søkelys mot egne rekker er det en oppfatning at det helst skjer gjennom nyanserte og lavmælte kommentarartikler, og ikke gjennom store oppslag og kraftfulle reportasjer. Et inntrykk er at det trengs større mot hos den journalisten som våger å saumfare reportasjene til en konkurrent, enn hos journalisten som ransaker maktmennesker innenfor politikk og næringsliv. Fraværet av alternative vinklinger og mot til å gå mot strømmen er et problem.

Når pressen så sjelden anvender egen medisin på seg selv, kan det ha en viss sammenheng med at yrkesgruppens selvtilfredshet når det gjelder forvaltning av eget mandat er langt mer positiv enn de vurderingene som gjøres på utsiden²¹. Innsikt som kan utgjøre korrektiver til denne oppfatningen er en utfordring som bør etterstrebes.

Videre er det en utfordring å etablere et offentlig press. Dersom mediene ikke tilstrekkelig ivaretar sin rolle som maktkritisk korrektiv, vil troverdigheten de lever av svekkes. Viktige skritt i en slik retning er å justere styringsambisjonene i forhold til en mer oppdatert innsikt om mediemakten. En slik justering bør inkludere en av de virkelige truslene mot mangfold, nemlig utviklingen av felles journalistiske kriterier og det som i en ytterliggående konsekvens er omtalt som journalisme og en form for egensensur. Videre bør en slik justering ta på alvor makten som ligger i journalistisk

²¹ Makt- og demokratiutredningens eliteundersøkelse viser at medieledere er langt mer positive til forvaltning av egen virksomhet enn vurderingene som gjøres på utsiden av yrkesgruppen (Skjeie: 2002)

dramaturgi og fortellermåte. Justeringene bør dessuten baseres på en oppdatert forståelse av journalistikkens profesjonelle vern – og de tilhørende rommene for ansvarsfraskrivelse. Endelig bør styringsambisjonene avpasses i forhold til en nærmere utredning av essensielle spørsmål knyttet til viktige ansvarsfelter, for eksempel ansvars plassering der journalistisk atferd og ytringer bryter med lovgivning. En slik tilpasning kan for eksempel handle om å snevre inn kretsen av mulige ansvarsobjekter i mediene. Basert på en nærmere gjennomgang av spørsmål knyttet til kildevern, anonymitetsrett og referatprivilegier, bør en eventuell lovfesting av redaksjonell uavhengighet igjen tas opp til vurdering. Andre mulige tiltak er å gjøre vedtakene i Pressens faglige utvalg (PFU) bindende eller å sondere utsiktene for å utarbeide en medieansvarslov. De tre sistnevnte alternativene harmonerer dessuten bedre med infrastrukturkravets innhold enn eventuelle vedtak der lovgivere griper inn i medieinterne kompetanseforhold.

Presseetikken bør være en viktig del av mediekritikken. Det kan synes som om flere viktige områder av nyhetsmedienes journalistikk ikke innlemmes i debatten. Det er en viktig utfordring å forhindre at det ”etiske” avgrenses til noen få felt, for eksempel ved at det kortes ned til forholdet mellom ytringsfrihet og personvern. Kildevalg og kildebruk er viktige redaksjonelle valg og eksempler på problematikk som fortjener refleksjon i debatten om normativ mediekritikk.

Som et motsvar til kommisjonens utspill om at *”Til syvende og sist dreier det seg ikke først og fremst om tillit til pressen, men om tillit til publikum eller den kritiske leser”* (NOU 1999: 63) er det på sin plass å minne om at det nettopp er tillit som ligger til grunn for de betydelige ressursene fellesskapet bruker på å sikre et velfungerende mediesystem (produksjonsstøtte, pressestøtte, momsfradrag og konsesjoner). Offentlige myndigheter er forpliktet til å legge til rette for en infrastruktur for fri menings- og informasjonsutveksling og undersøkende, maktkritisk journalistikk. Det største privilegiet av alle, er imidlertid ikke av økonomisk karakter, men likevel helt fundamentalt for at pressen skal fungere, nemlig pressens rett til å stille spørsmål og pressens krav på å få svar. Det er fra dette

privilegiet pressen har tilkjempet seg innflytelse over og kontroll med samfunnets kritiske virksomhet: Pressen har både regien og en sentral forhandlerrolle i det offentlige ordskiftet om mediekritikk. At mediene representerer et institusjonalisert maktfelt i samfunnet – uten et maktkritisk korrektiv, bør bekymre en reflekterende, kritisk allmennhet og fortjener betydelig oppmerksomhet både innenfor og utenfor redaksjonene. Mediene har dette privilegiet fordi de spør på vegne av folket. Det er publikums krav på å få svar mediene trekker på. Når det ikke lenger er vesentlighetskriteriet, men andre kriterier som ligger til grunn for hva journalisten spør om og hvordan svarene presenteres, svekkes mediernes tillit. Samfunnet gjør hva som er forventet av det. Mediernes evne til å innfri hva som forventes vil styrke deres troverdighet. Også den fjerde statsmakt må godta innsyn og gjennomlysning av egen virksomhet. Makter mediene det vil de både styrke sin samfunnsrolle, og dermed også troverdigheten som maktkritisk korrektiv.

I dette kontrollproblemet ligger særlig tre momenter som fortjener mer utfyllende oppmerksomhet i en diskusjon om medier, makt og demokrati: Mediefeltets grad av selvtilfredshet, presseetikken grenser og styringsambisjoner som i større grad harmonerer med medieutviklingen og journalistikkens maktfelt. En grundigere utredning av disse momentene bør legge til rette for et oppdatert, offentlig ordskifte om mediepolitikk, mediekritikk og ansvars plassering.

Kildeliste

- Aftenposten (2004). "Mellom skråsikkerhet og usikkerhet". 25. mars.
- Aftenposten (2004b). "Mediebedrifter samlet mot lovforslag". 5. mars.
- Allern, Sigurd (2001). "Kildene og mediemakten". Kapittel 10 i Martin Eide (red.). *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Andenæs, Johs. (2000). *Statsforfatningen i Norge. 8. Utgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Asp, Kent & Peter Esaiasson (1996). "The Modernization of Swedish Campaigns: Individualization, Professionalization and Medialization", s. 71-90 i Swanson & Mancini (eds.). *Politics, Media and Modern Democracy*. Westport: Praeger.
- Berg, Jakob (2004). "Offentlige Ytringer kan straffe seg". *Kommunikasjon* Nr 4: 12-13.
- Carlsen, Erik Meier (2000). "Den politiske journalistik", prolog i Ove K. Pedersen m. fl.: *Politisk Journalistik*. Århus: Modtryk.
- Dagbladet (2004). "Medienes pris". 10. desember.
- Dagens Medier (2005). "Greit med journalister i vitneboksen". 6. mai. <http://dagensmedier.no/index.asp?id=47310>.
- Dagsavisen (2005). "Dagbladet og livsløgnen". 27. mai
- Dahl, Ottar (1997). *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Eide, Martin (2003). "VG. Stjerneteikn i tida". *Syn og Segn* Nr 3: 110-118.
- Eide, Martin (2001). "Journalistisk makt. Et oppslag." Kapittel 1 i Martin Eide (red.). *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Esaiasson, Peter & Håkansson, Niclas (2002). *Besked i kväll*. Värnamo: Fälth & Hässler.
- Heidar, Knut & Jo Saglie (2002). *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Ihlebak, Hans Andreas (1985). "Informasjonsfrihet og kildevern". Kapittel 10 i Nils E. Øy (red.). *Start pressen. Informasjonsfrihetens vilkår i Norge anno 1985*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk.
- Journalisten (2005). "Ny Vær Varsom krever mer åpne kort". 10. mai. <http://www.journalisten.no/artikkel.asp?GUID={4FCC01EE-ECFF-4D67-B671-7B3CA06CDB92}&kategoriID=3&temaID=102>
- Journalisten (2003). "Ulltveit-Moe gjentok drapspåstand". 12. mai. <http://www.journalisten.no/artikkel.asp?GUID={7CEF869F-1336-4A75-81B8-8164A18B2D12}&kategoriID=3&temaID=217>
- Journalisten (2003b). "Dagbladet får kritikk". 13.mai. <http://www.journalisten.no/artikkel.asp?GUID={11473605-5DC1-4874-975B-321B145ED106}&kategoriID=3&temaID=217>
- Knapskog, Karl (2001). "Journalistikk og deliberativt demokrati". Kapittel 4 i Martin Eide (red.). *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lovdata (2004). Grlbest. 29. oktober 2004 nr. 1402. www.lovdata.no
- Malmsten, Peter (2002). *Mediebilden i verkligheten. Strategisk publicitetsarbeite för moderna organisationer*. Sverige: Kristianstads Boktryckeri AB.
- Mandag Morgen (2004). "Navlebeskuende norsk EU-dekning". Nr. 16.
- Mordal Tove L. (2000). *Som man spør får man svar. Arbeid med survey-opplegg*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

-
- Morgenbladet (2004). "Jus, etikk og kildekritikk". Mediekommentar av Sigurd Allern. 16.-22. januar.
- Morgenbladet (2004b). "Om Redaktørplakaten". 7.-13. mai.
- Nord, Lars (2001). *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressens politiska opinionsbildning*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Norges Lover 1687-2001 (2002). Studentutgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Norges offentlige utredninger Nr. 3 (1982). *Maktutredningen. Sluttrapport*.
- Norges offentlige utredninger Nr. 27 (1999). *Ytringsfrihet bør finne sted. Forslag til ny Grunnlov § 100*.
- Norges offentlige utredninger Nr. 19 (2003). *Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen*.
- NRK-Alltid Nyheter (2005). Dagsnytt 3. juni.
- NRK-P2 (2005). Kulturnytt. 25. mai.
- Observer Norge (2004). "Norsk politikk i mediene: EU og norsk politikk".
- Observer Norge (2004b). "Norsk politikk i mediene: Kjønn og politikk".
- Pitkin, Hanna (1967). *The Concept of Political Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Rokkan, Stein & Bernt Hagtvet (1987). *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Raaum, Odd (2001). "Se opp for etterlikninger", Kapittel 2 i Martin Eide (red.). *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Simensen, Jens O. (1999). *Meningsbærer eller meningsløs? Om avisenes samfunnsrolle*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Skjeie, Hege (2002). "Medialisering". Kapittel 9 i Trygve Guldbrandsen m. fl. *Norske makteliter*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Skjeie, Hege (2001). "Inne i beslutningsmaskinen". Kapittel 5 i Bent Sofus Tranøy og Øyvind Østerud (red.). *Den fragmenterte staten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Skup (2001). "Sertifikatsaken". <http://www.skup.no/Metoderapporter/2001/2001prissertifikat.htm>.
- Stortingsmelding nr. 26 (2003-2004). *Stortingsmelding om ytringsfriheten og endring av Grunnloven § 100*.
- Stortingsmelding nr. 18 (1996-1997). *Eierforhold i mediesektoren*.
- Thorbjørnsrud, Kjersti (2001). *Vilje til makt. Praksis og prinsipper i politisk journalistikk. Illustrert ved "Jaglandsaken"*. Oslo: Universitetet: Institutt for statsvitenskap. Hovedoppgave.
- Waldahl, Ragnar (1999). "Medier, meningsdannelse og den politiske dagsorden", i *Politica. Tidsskrift for politisk videnskap*. vol.31, nr.2. Århus.
- Yin, Robert K. (1994). *Case Study Research. Design and Methods*. London: Sage Publications.
- Østbye, Helge (1997). "Media in Politics: Channels, Arenas, Actors, Themes" i K. Strøm & L. Svåsand (red.): *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Østerud, Øyvind, Englestad, Fredrik & Per Selle (2003). *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Østerud, Øyvind, Kjell Goldmann & Mogens N. Pedersen (1997). *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Aardal, Bernt, Anne Krogstad & Hanne Marthe Narud (red.) (2004). *I valgkampens hete. Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Appendiks A

Klassifisering og kategoridefinisjoner

Lederartikkel: Kommenterende artikkel under avisens lederhode som uttrykker avisens syn på en sak. Lederen er ofte bevisst usignert, nettopp fordi den skal gi uttrykk for avisens meninger og ikke gjenspeile en enkelt skribents holdninger.

Kommentarer/redaksjonelt stoff: Faste skribenter/journalister som på kommentar plass representerer avisen. Det betyr at kronikker, debattinnlegg og replikker fra gjesteskribenter er utelatt når ikke annet er presisert.

Utvalg: Alle ledere og kommentarer med eksplisitt politisk innhold, det vil si redaksjonelt kommentarstoff der norske politiske aktører eller politiske forhold er hovedfokus.

Eksplisitt politisk retningsgivende: Ledere og redaksjonelt stoff som uten å etterlate tvil uttrykker råd eller oppfordringer med klar politisk retning i forbindelse med politiske alternativer.

Nøytral/balansert: Favoriserer ikke politiske alternativer. Kan anbefale publikum å stemme, men ikke i en bestemt retning.

Ledere og redaksjonelle kommentarer:

Aftenposten (1981). "Velg en ny kurs". 14. september. (Leder)

Aftenposten (1993). "Bruk stemmeretten!". 13. september. (Leder)

Aftenposten (1993). "Mellom maktpartier og sakspartier". 13. september.

Aftenposten (2001). "Viktige stemmer i forvirrende valg". 10. september. (Leder)

Aftenposten (2001). "Valgkamp uten idrett". 10. september.

Dagbladet (1981). "Valget og pressen". 14. september. (Leder)

Dagbladet (1981). "Uten verdi". 14. september.

Dagbladet (1981). "Politikk som privat konsum". 14. september.

Dagbladet (1981). "Ytring i dag". 14. september.

Dagbladet (1993). "Motstanden bare øker". 13. september. (Leder)

Dagbladet (1993). "Usikkerhet". 13. september. (Leder)

Dagbladet (1993). "Hvem avgjør valget?" 13. september.

Dagbladet (1993). "Norge velger NEI" 13. september.

Dagbladet (2001). "Legg press på Blair". 10. september. (Leder)

Dagbladet (2001). "Valgets dag". 10. september. (Leder)

Dagbladet (2001). "Parti uten sak". 10. september.

Appendiks B

Vær Varsom-plakaten

Etiske normer for pressen (trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner)

Vedtatt av NORSK PRESSEFORBUND

(Første gang i 1936, senere revidert i 1956, 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994 og 2001)

1. Samfunnsrollen

1.1 Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn.

1.2 Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.

1.3 Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene.

1.4 Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5 Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

2. Integritet og ansvar

2.1 Den ansvarlige redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold.

2.2 Den enkelte redaksjon og den enkelte medarbeider må verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold.

2.3 Redaksjonelle medarbeidere må ikke ha oppdrag, verv, økonomiske eller andre bindinger som kan skape interessekonflikter i forhold til deres redaksjonelle oppgaver. De må unngå dobbeltroller som kan svekke deres troverdighet. Vis åpenhet om forhold som kan påvirke redaksjonelle medarbeideres habilitet.

2.4 Redaksjonelle medarbeidere må ikke utnytte sin stilling til å oppnå private fordeler.

2.5 En redaksjonell medarbeider kan ikke pålegges å gjøre noe som strider mot egen overbevisning.

2.6 Avvis alle forsøk på å bryte ned det klare skillet mellom reklame og redaksjonelt innhold. Avvis også reklame som tar sikte på å etterligne eller utnytte et redaksjonelt produkt, og som bidrar til å svekke tilliten til den redaksjonelle troverdighet og pressens uavhengighet.

2.7 Gi aldri tilsagn om redaksjonelle motytelser for reklame. Det som offentliggjøres, skal være et resultat av en redaksjonell vurdering. Sørg for å opprettholde det klare skillet mellom journalistikk og kommersiell kommunikasjon også ved bruk av pekere og andre koplinger.

2.8 Det er uforenlig med god presseskikk å la sponing påvirke redaksjonell virksomhet, innhold og presentasjon.

2.9 Redaksjonelle medarbeidere må ikke motta pålegg om oppdrag fra andre enn den redaksjonelle ledelse.

Fortsetter neste side

3. Journalistisk atferd og forholdet til kildene

- 3.1** Pressens troverdighet styrkes ved at kildene for informasjon identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med behovet for å verne kildene.
- 3.2** Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Ved bruk av anonyme kilder må det stilles særskilte krav til kildekritikk.
- 3.3** Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers i forhold til kilder og kontakter.
- 3.4** Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon.
- 3.5** Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende.
- 3.6** Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet skal upublisert materiale som hovedregel ikke utleveres til utenforstående.
- 3.7** Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.
- 3.8** Endring av avgitte uttalelser bør begrenses til korrigerende av faktiske feil. Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale.
- 3.9** Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviaktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.
- 3.10** Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

4. Publiseringsregler

- 4.1** Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon.
- 4.2** Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer.
- 4.3** Vis respekt for menneskers egenart, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende.
- 4.4** Sørg for at overskrifter, henvisninger, ingresser og inn- og utannonseringer ikke går lengre enn det er dekning for i stoffet. Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier.
- 4.5** Unngå forhåndsdomming i kriminal- og rettsreportasje. Gjør det klart at skyldspørsmålet for en mistenkt, anmeldt, siktet eller tiltalt først er avgjort ved rettskraftig dom. Det er god presseskikk å omtale en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere.
- 4.6** Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.
- 4.7** Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn i kriminal- og rettsreportasje. Vis særlig omtanke ved omtale av saker som er under etterforskning, og i saker som gjelder unge lovovertridere. Avstå fra identifikasjon når dette ikke er nødvendig for å tilfredsstille berettigede informasjonskrav.
- 4.8** Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering. Barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernsaker eller rettssaker.
- Fortsetter neste side*
- 4.9** Selvmord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales.

4.10 Vær varsom med bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige.

4.11 Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falsk inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.

4.12 For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for skriftlig og muntlig fremstilling.

4.13 Feilaktige opplysninger skal rettes og eventuelt beklages snarest mulig.

4.14 De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

4.15 De som utsettes for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvaret, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Tilsvaret skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form.

4.16 Vær varsom med å opprette pekere fra digitale utgaver til innhold som bryter med god presseskikk. Sørg for at pekere til andre medier eller publikasjoner, er tydelig merket. Det er god presseskikk å informere brukere av interaktive tjenester om hvordan publikasjonen registrerer og eventuelt utnytter bruken av tjenestene.

4.17 Dersom redaksjonen velger ikke å forhåndsredigere digitale meningsutvekslinger, må dette bekjentgjøres på en tydelig måte for de som har adgang til disse. Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk.

Ord og bilder er mektige våpen, misbruk dem ikke!

Redaktørplakaten

Redaktørens plikter og rettigheter

En redaktør skal alltid ha pressens ideelle mål for øye. Redaktøren skal ivareta ytringsfriheten og etter beste evne arbeide for det som etter hans/hennes mening tjener samfunnet.

Gjennom sin avis skal redaktøren fremme en saklig og fri informasjons- og opinionsformidling. Redaktøren skal etterstrebe en journalistikk som gjør det klart for leseren hva som er reportasje og formidling av informasjon og fakta, og hva som er avisens egne meninger og vurderinger.

En redaktør forutsettes å dele sitt blads grunnsyn og formålsbestemmelser. Men innenfor denne rammen skal redaktøren ha en fri og uavhengig ledelse av redaksjonen og full frihet til å forme avisens meninger, selv om de i enkelte spørsmål ikke deles av utgiveren eller styret. Kommer redaktøren i uløselig konflikt med avisens grunnsyn, plikter han/hun å trekke seg tilbake fra sin stilling. Redaktøren må aldri la seg påvirke til å hevde meninger som ikke er i samsvar med egen overbevisning.

Den ansvarshavende redaktør har det personlige og fulle ansvar for avisens innhold. Redaktøren leder og har ansvaret for sine medarbeideres virksomhet, og er bindeleddet mellom utgiveren/styret og de redaksjonelle medarbeiderne. Redaktøren kan delegerer myndighet i samsvar med sine fullmakter. Avisen kan utpeke flere redaktører, også redaktør for annonsestoffet.

Denne erklæring er blitt til i samarbeid mellom Norske Avisers Landsforbund og Norsk Redaktørforening, vedtatt av begge organisasjoner 22. oktober 1953, revidert i 1973.